

МІНІСТЕРСТВО НАУКИ І ОСВІТИ УКРАЇНИ
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Географічний факультет
Кафедра фізичної географії

З. К. КАРПЮК, Н. В. ЦВИД-ЕНДРЮ

**ЕКСКУРСОЗНАВСТВО
І МУЗЕЄЗНАВСТВО:**

методичні рекомендації для практичних робіт із курсу

Луцьк – 2017

УДК 913:796.55(076.5)
ББК 26.829я73-5+79.1я73
К 26

Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
(Протокол № 8 від 24.05.2017 р.)

Рецензенти:

Ільїн Л. В. – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри туризму та готельного господарства Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк;

Мольчак Я. О. – доктор географічних наук, професор кафедри екології Луцького національного технічного університету, м. Луцьк.

К 26 Карпюк З. К., Цвид-Ендрю Н. В.

Екскурсознавство і музеєзнавство: методичні рекомендації для практичних робіт із курсу / З. К. Карпюк, Н. В. Цвид-Ендрю. – Луцьк : Вежа-Друк, 2017. – 48 с.

Уміщено завдання практичних робіт із навчального курсу «Екскурсознавство і музеєзнавство». Подано методику виконання завдань, теоретичні відомості до кожної із тем, контрольні запитання та перелік питань для підготовки до семестрового іспиту, бібліографічний список пропонованої літератури.

Рекомендовано для студентів географічного факультету денної і заочної форми навчання спеціальностей 103 «Науки про Землю», 106 «Географія», 014 «Середня освіта».

УДК 913:796.55(076.5)
ББК 26.829я73-5+79.1я73
К 26

© Карпюк З. К., Цвид-Ендрю Н. В., 2017
© Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки, 2017

ЗМІСТ

Передмова	4
Опис навчального курсу «Екскурсознавство і музеєзнавство».....	5
Тематичний план змістових модулів.....	5
Практична робота 1. Етапи розвитку екскурсознавства у світі і Україні.....	8
Практична робота 2. Ознаки, функції, класифікація екскурсій.....	13
Практична робота 3. Технологія підготовки нової екскурсії. Етапи 1–3: визначення теми, мети та завдань екскурсії; відбір і вивчення літературних та інших джерел; підбір і вивчення екскурсійних об'єктів.....	17
Практична робота 4. Технологія підготовки нової екскурсії. Етапи 4–5: складання маршруту; об'їзд маршруту	23
Практична робота 5–6. Технологія підготовки нової екскурсії. Етапи 6–7: складання контрольного тексту; комплектація «портфеля екскурсовода»	25
Практична робота 7–8. Технологія підготовки нової екскурсії. Етапи 8–10: визначення методичних прийомів проведення екскурсії; складання технологічної карти; проведення пробної екскурсії	29
Практична робота 9. Збереження та комплектування музейних фондів.....	34
Практична робота 10. Організація і етапи проектування музейних експозицій	39
Практична робота 11. Найвідоміші музеї світу та України	41
Перелік питань до семестрового іспиту.....	43
Рекомендована література	45
Висновки	47

ПЕРЕДМОВА

Реалізації сучасних завдань оздоровлення і духовного збагачення, національно-культурного відродження і самоідентифікації народу, задоволенню пізнавально-рекреаційних потреб, збереженню і популяризації культурної спадщини, а також формуванню рекреаційно-туристської привабливості регіонів безпосередньо сприяють екскурсійна сфера та музейні установи.

Розуміння змісту екскурсій та музейних установ як соціокультурного явища, як одних із дієвих форм пізнання минулого і сьогодення та відновлення історичної пам'яті, усвідомлення їх ролі у формуванні загальнолюдських цінностей, засвоєння основних засад методології і методики екскурсійної та музейної діяльності – це основа сучасної успішної діяльності у сфері туристсько-дозвіллевих послуг.

Методична розробка призначена для студентів географічного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки спеціальностей 103 «Науки про Землю», 106 «Географія», 014 «Середня освіта». Вона доповнює та поглиблює лекційний матеріал із курсу «Екскурсознавство і музеєзнавство», складена відповідно до навчальної програми.

Основні завдання навчальної дисципліни – засвоєння основ теорії екскурсійної та музейної справи, вивчення закономірностей процесів накопичення і збереження соціальної інформації, пізнання і передачі знань посередництвом музейних предметів, оволодіння сукупністю прийомів проведення екскурсій та методів активізації пізнавальної діяльності екскурсантів. У результаті засвоєння навчального курсу студенти проаналізують науково-прикладні, освітні, пізнавальні, виховні цілі організації проведення екскурсій та музейної діяльності, зміст і завдання екскурсійної і музейної практики, історичні етапи становлення та розвитку екскурсійної та музейної справи, принципи проектування та порядок підготовки послуги «екскурсія», методичні прийоми надання екскурсійних послуг, організаційно-технологічні вимоги до проведення екскурсій, специфіку організації екскурсійного обслуговування в музейних установах, особливості музейних фондів і експозицій, сучасний стан та тенденції розвитку екскурсійної справи і музейної діяльності, перспективи посилення їх ролі в складовій туристського продукту. Набуття теоретичних знань та практичних умінь із проектування нової екскурсії – підбору літературних джерел і екскурсійних об'єктів, складання екскурсійного маршруту, укладання технологічної карти та «портфеля екскурсовода», застосовування методичних напрацювань та організаційно-технологічних вимог під час надання екскурсійних послуг, оволодіння комплексом спеціалізованих вмінь і навиків роботи з екскурсійною групою та різноманітними видами музейних послуг, методами дослідження музейних фондів та експозицій, прийомами проведення музейних екскурсій, – сприятиме належному рівню фахової підготовки майбутніх спеціалістів.

ОПИС НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ «ЕКСКУРСОЗНАВСТВО І МУЗЕЄЗНАВСТВО»

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
		денна форма навчання
Кількість кредитів ECTS: 3	0401 «Природничі науки»	Вибіркова
Модулів – 3	Напрямок підготовки: 6.040104 «Географія»	Рік підготовки – 4
Змістових модулів – 3		Семестр – 7
ІНДЗ: є		Лекції – 24 год.
Загальна кількість годин – 108		Практичні – 22 год.
Тижневих годин (для денної форми навчання): аудиторних – 4 самостійної роботи – 2 індивідуальної роботи – 2	Освітній ступінь: бакалавр	Самостійна робота – 32
		Індивідуальна робота – 30
		Форма контролю: екзамен

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ЗМІСТОВИХ МОДУЛІВ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

МЕТОДИКА ПРОЕКТУВАННЯ ЕКСКУРСІЇ

Тема 1. Екскурсознавство – комплексна наукова дисципліна – поєднання теорії екскурсійної справи, методики екскурсійної діяльності та узагальнюючої практики туристсько-екскурсійних підприємств

Основні теоретико-методологічні положення екскурсознавства та науково-прикладні засади організації екскурсійної діяльності. Соціально-філософський та культурологічний сенс екскурсій, їх місце у формуванні загальнолюдських цінностей. Найважливіші аспекти екскурсознавства: науково-методичний, просвітницький, пізнавальний, виховний, емоційно-естетичний.

Тема 2. Екскурсія – основний об’єкт дослідження екскурсознавства

Екскурсія – багатогранне явище, що об’єднує інформацію екскурсовода, об’єкти показу, музеї, транзитне забезпечення. Ознаки (елементи) екскурсії; її функції; вимоги до інформації, засобів, методів популяризації інформаційно-екскурсійної роботи. Особливості екскурсійного методу: наочність в екскурсії; комплексний характер сприйняття екскурсійного матеріалу; наявність трьох основних елементів: показу, розповіді та руху; оптимальна взаємодія екскурсовода, екскурсійних об’єктів та екскурсантів під час проведення екскурсій.

Тема 3. Етапи проектування (моделювання) нової екскурсії

Вимоги до організації процесу та до результатів проектування екскурсійної послуги. Мета підготовчого (попереднього) етапу – накопичення матеріалу для створення екскурсії: визначення теми, мети та завдань екскурсії; відбір і вивчення літературних та інших джерел; підбір і вивчення екскурсійних об'єктів.

Другий етап. Послідовність складного творчого процесу розробки нової екскурсії: складання маршруту, об'їзд маршруту, складання контрольного тексту, комплектація «портфеля екскурсовода», визначення методичних прийомів проведення екскурсії, складання технологічної карти.

Завершальний етап моделювання екскурсії – проведення пробної екскурсії (прийом–здача) – «обкатка» екскурсії, її затвердження для впровадження у практику роботи.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2 МЕТОДИКА І ТЕХНІКА ПРОВЕДЕННЯ ЕКСКУРСІЙ

Тема 4. Методичні прийоми показу під час проведення екскурсії

Методичне забезпечення надання екскурсійних послуг. Завдання та класифікація методичних прийомів. Структура екскурсій.

Прийоми показу: попереднього огляду, локалізації подій, зорової реконструкції, зорового монтажу, абстрагування, інтеграції, зорового порівняння, панорамного показу.

Зразкова схема послідовності дій екскурсовода щодо показу об'єкта.

Тема 5. Методичні прийоми руху і розповіді під час проведення екскурсії

Прийоми руху: панорамного показу, руху навколо об'єкта, руху до пам'ятника, «шляхом героїв». Прийоми розповіді: екскурсійної довідки, опису, пояснення, характеристики, коментаря, репортажу, цитування, посилання на авторитети, посилання на свідків, літературного монтажу. Особливі методичні прийоми: ритуалу, дослідження, зустрічі з учасниками подій.

Тема 6. Організаційно-технологічні засади екскурсійного обслуговування

Основні вимоги до техніки проведення екскурсії: перевірка екскурсоводом необхідної документації; знайомство з групою; розміщення групи біля об'єктів показу; вихід й повернення екскурсантів в автобус; пересування екскурсантів; місце екскурсовода; дотримання часу, відведеного на екскурсію в цілому й розкриття окремих підтем; техніка проведення розповіді під час руху автобуса; відповіді на запитання екскурсантів; паузи в екскурсії; техніка використання «портфеля екскурсовода»; дотримання елементів ритуалу. Організація та використання вільного часу туристів на екскурсіях. Дотримання вимог техніки безпеки туристів під час екскурсій.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3. ЕКСКУРСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В МУЗЕЯХ. ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОБОТИ МУЗЕЇВ

Тема 7. Об'єкт, предмет вивчення, структура музеєзнавства. Організація діяльності публічних музеїв

Функції музеїв, які співпадають з функціями екскурсій: документування, формування світогляду і системи ціннісних орієнтацій, розвиток творчої активності особистості, забезпечення історичної наступності, розширення можливостей для пізнання. Екскурсія – найпопулярніша класична форма знайомства з експозиціями. Основні принципи побудови музейної експозиції.

Тема 8. Основні напрями роботи музеїв. Основа музейної діяльності

Комплектування музейних фондів, облік, інвентаризація та каталогізація музейних колекцій, консервація і зберігання музейних фондів. Формування та презентація тематичних експозицій.

Тема 9. Географічно-туристська пам'яткознавча характеристика визначних музеїв України. Перспективи розвитку музейної мережі України та організації екскурсійної справи у музеях і в практиці культурологічного туризму

Пам'ятки світового значення. Ареали найбільшої концентрації музеїв національного значення: Середнє Подніпров'я, Карпатський туристський регіон, Крим. Музейна мережа Полісся.

Перспектива розвитку культурних мереж – у консолідації світових культурних ресурсів і забезпечення доступу до цих ресурсів усіх зацікавлених учасників. Розгортання діяльності міжнародних організацій у сфері культурної спадщини і музеєзнавства. Необхідність масштабної маркетингово-інформаційної стратегії суспільної популяризації ідеї відвідування музеїв.

Практична робота № 1

Тема: Етапи розвитку екскурсознавства у світі і Україні.

Мета: З'ясувати передумови зародження екскурсійного руху, тісний зв'язок із розвитком краєзнавства та обґрунтувати його важливу культурно-освітню роль.

Аудиторні завдання:

1. Дати коротку письмову характеристику розвитку екскурсознавства у світі, вказавши назви етапів, їхню тривалість та особливості.
2. Проаналізувати історичні періоди у розвитку екскурсознавства в Україні. Відповідь оформити у вигляді таблиці 1.

Таблиця 1

Періоди розвитку екскурсознавства в Україні

Назва історичного періоду та його тривалість	Особливості історичного періоду

Теоретичні відомості з даної теми

Екскурсія (лат. «*excursio*» – поїздка) – одна із найефективніших форм засвоєння знань. У різні періоди у це поняття вкладався різний зміст. Наприкінці XVII – на поч. XVIII ст. назву екскурсій отримали пішохідні прогулянки та поїздки за межі міст учнів з учителями шкіл Англії, Франції, Німеччини, Австрії та інших країн з метою кращого засвоєння окремих навчальних предметів. На межі XIX–XX ст. під екскурсіями розуміли насамперед наукові розвідки або процес накопичення певних знань про ту чи іншу історичну пам'ятку. У пер. пол. XX ст. екскурсія визначалася, як особливий метод засвоєння знань шляхом наочного ознайомлення з конкретним об'єктом за наперед складеним планом [7]. Сучасне розуміння суті екскурсії, узагальнюючи різні підходи до визначення цього поняття, – це цілеспрямований та запрограмований наочний процес пізнання особистістю оточуючого світу, побудований на поєднанні зорових, слухових та інших вражень, який проходить під керівництвом кваліфікованого фахівця-екскурсовода. У законодавчих документах України подається визначення екскурсії як туристської послуги тривалістю до 24 год. у супроводі екскурсовода за заздалегідь затвердженим маршрутом для забезпечення духовних, естетичних, інформаційних потреб туристів [2].

Історія екскурсійної справи – це складова загальної історії розвитку туризму. Екскурсія (ознайомлення, пізнання, вивчення) завжди була невід’ємним елементом мандрівки мореплавців та учасників сухопутних подорожей, торгівців і навіть учасників військових кампаній давнього світу. Військові походи, подорожі, торгівля у Х–ХV ст. також сприяли екскурсійному ознайомленню з новими об’єктами і територіями. Одним із мотивів середньовічних подорожей був релігійний. Вагомим чинником розвитку цієї сфери були наукові спостереження і відкриття [3].

Короткі екскурсії та прогулянки з природознавчою або краєзнавчою метою для забезпечення наочності та предметності навчання почали практикуватися на рубежі ХVІІ–ХVІІІ ст. у деяких навчальних закладах Європи. Згодом у Франції, Австрії, Німеччині, Росії з’явилися екскурсійні гуртки, клуби, що існували на кошти учасників або меценатів [9].

Екскурсійна діяльність в Україні (I етап – др. пол. ХІХ ст. – поч. ХХ ст.)
почала розвиватися у др. пол. ХІХ ст. На відміну від західноєвропейських «прогулянок на природу», на українських теренах екскурсії мали переважно народознавче спрямування, були тісно пов’язані з розвитком краєзнавства. У західноукраїнських землях мандрівки і екскурсії впроваджувалися у позакласний навчально-виховний процес в українських школах і гімназіях. У навчальних закладах частини українських земель, що входили на той час до складу Російської імперії, екскурсійна діяльність була поширена у навчальних закладах середньої і вищої ланок освіти. Одними із найпоширеніших екскурсій, що організовувалися у гімназіях та училищах під керівництвом учителів природознавства, були *екскурсії в природу* – у сади і парки, ліси, поля, на береги річок, узбережжя морів, де вихованці збирали матеріали для створення колекцій, гербаріїв, спостерігали за природою і оздоровлювалися. Вчителі історії проводили *історичні* екскурсії до релігійних святинь, пам’яток історії. Наприклад, вихованці Київського реального училища подорожували Києвом та його околицями – у Китаїв, Феофанію, Голосіїв, Вишгород, Межигір’я; Севастопольської гімназії – на розкопки, що проводились на Мангуп-Кале, у Херсонесі; Херсонської І-ої гімназії – в Ольвію; Олександрівської гімназії – на о. Хортицю; Болградської гімназії – Ізмаїл. Історичні екскурсії організовувалися у багатьох інших містах України, у т. ч. Луцьку. Відомий своїми намаганнями найширше популяризувати історичні знання викладач історії Київського реального училища Л. П. Добровольський. *Паломницькі* екскурсії з метою релігійно-морального виховання молоді наприкінці ХІХ – на поч. ХХ ст. організовувалися у Києво-Печерську лавру, Почаївську лавру, Видубецький, Михайлівський, Троїцький монастирі, скит у Феофанії, Межигірський монастир під Києвом та інші святині. На поч. ХХ ст. було

зроблено перші кроки щодо організації та проведення *літературно-мистецтвознавчих* та *літературних* екскурсій, що виховували у молоді естетичні смаки, підвищували культурний рівень, пробуджували цікавість до національної літератури, де екскурсоводами були вчителі малювання і літератури. Після реформи 1861 р. набувають розвитку *виробничі* екскурсії на заводи і шахти.

Організаторами екскурсійної діяльності на той час були видатні громадські діячі. Особливе місце в історії освітянських екскурсій в Україні в останнє десятиріччя XIX – на поч. XX ст. належить В'ячеславу Івановичу Петру – викладачу давніх мов у гімназіях низки українських міст, професору Київського університету, Ніжинського історико-філологічного інституту, члену філолого-педагогічного товариства, автору понад 20-ти наукових праць із філології, музики, педагогіки. Своє ставлення до туристських подорожей та екскурсій В. І. Петр висловив у публікації «Про літні екскурсії учнів Києво-Печерської гімназії», надрукованій у 1901 р. Він вважав, що вони мають не тільки оздоровчий характер, а й сприяють засвоєнню знань, отриманих під час навчання, формують світогляд учнів. В'ячеслав Іванович писав: «Я не буду торкатися того, як корисно впливають такі мандрівки на здоров'я молодих людей, як час, проведений на свіжому повітрі впродовж місяця або двох при постійному русі та зміні вражень надає людині наснаги, освіжає та зміцнює юнацький організм, і, так би мовити, перероджує людину; як під час подорожі міцніють узи дружби та товаришування. Одна така подорож розвиває більше, ніж рік навчання по книгах у закритій тісній кімнаті, тоді як юнаку надається можливість перевірити те, чому його вчили у школі, крім того, він накопичує багато знань з тих галузей наук, які не входять у гімназійний курс». У цілому В. І. Петр наприкінці XIX – на поч. XX ст. організував 15 подорожей [7].

Важливими об'єктами освітянського екскурсійного руху були музеї. Помітну роль у розвитку екскурсійної справи у період др. пол. XIX – поч. XX ст. відігравали наукові товариства та бюро подорожей і екскурсій: Київське товариство дослідників природи (1869–1929 рр.), Київське товариство з охорони пам'яток старовини та мистецтва (1910–1919 рр.), Миколаївське товариство аматорів природи (1908–1917 рр.); Кримсько-Кавказький гірський клуб (1890–1917 рр.) і його Ялтинське відділення та ін. [7]. У 1915 р. у Києві було організовано перші курси з підготовки керівників природничих екскурсій, які очолив український біолог і громадський діяч, професор Київського університету В. Артоболевський [3].

У роки Української Народної Республіки, Гетьманату, Директорії перед українськими учителями ставилося завдання виховувати молодь у дусі загальних демократичних принципів і національних ідеалів. Щоб учні на власні

очі змогли побачити видатні пам'ятки славної минувшини, організовувалися подорожі-екскурсії. У справі розвитку української культури, національного виховання і пізнання історії Української держави важливу роль відігравала українська інтелігенція, у т. ч. Софія Федорівна Русова – директор Департаменту позашкільної освіти Міністерства народної освіти УНР (з 1918 р.), В. М. Артоболевський – професор Київського університету М. С. Шугаєвський, Є. Ю. Перфецький, І. Крижанівський та ін. Департамент позашкільної освіти Міністерства народної освіти УНР і його екскурсійний відділ працювали над тим, щоб екскурсійною діяльністю була охоплена вся територія України, щоб забезпечувалося фінансування цієї справи, щоб екскурсії влаштовувалися для різних соціальних верств населення, різних вікових категорій [7].

II етап – екскурсійна діяльність в Україні в 20–30-х рр. XX ст. У цей період екскурсійною роботою організаційно керували структури: Екскурсійно-виставочно-музейний відділ Народного Комісаріату освіти УСРР (ЕВМ, 1919–1928 рр.), Українське мішане пайове екскурсійне товариство (УМПЕТ, Українське Екскурсійне Товариство, 1928–1930 рр.), Всеукраїнське товариство пролетарського туризму і екскурсій (Укртуре, 1930–1936 рр.). Загальне керівництво екскурсійною справою здійснював Народний комісаріат освіти (НКО) УСРР. Більшовики прагнули виконати завдання широкої програми культурної революції швидкодіючими методами, тому питання освіти та самоосвіти робітників і селян вирішували шляхом запровадження мережі позашкільної освіти: пунктів лікнепу, курсів, народних університетів. Це давало можливість отримати початковий ступінь освіти з подальшим продовженням навчання в середніх спеціальних навчальних закладах та робітфаках. Чільне місце в позашкільній освіті займав екскурсійний метод як найбільш доступний, виразний і зрозумілий, такий, що надавав можливість легко засвоювати потрібний для вивчення матеріал. Навчальний матеріал подавався через комплекс екскурсій шляхом наочного показу і сприйняття навколишнього світу [7].

III етап – екскурсійна діяльність у радянський час. У цей час високо оцінювалося значення екскурсій на промислові та сільськогосподарські підприємства в системі навчання і виховання школярів. Екскурсії проводилися дитячими туристсько-екскурсійними станціями (ДТЕС), лекційно-екскурсійними бюро при управліннях культури, екскурсійними бюро при краєзнавчих, історико-революційних та меморіальних музеях. Перед екскурсійними установами ставилося завдання проектування таких екскурсій, які були б ефективним засобом ідейно-виховної роботи і культурно-масової роботи, активною формою усної політичної агітації, ідеологічного впливу на населення [7].

IV етап – екскурсійна діяльність у сучасній Україні. У сер. 90-х рр. XX ст. після здобуття незалежності під егідою Державного комітету України з туризму та Міністерства освіти і науки групою провідних науковців і практиків екскурсійної справи було розроблено Національну систему туристсько-екскурсійних маршрутів України «Намисто Славутича». Популярні сучасні екскурсійні маршрути: «Трипільські поселення України», «Грецькі колонії північного Причорномор'я», «Скіфський похід Дарія», «Змієві вали», «Із варяг у греки», «Козацькі Січі», «Фортеці і замки України», «Монастирі України», «Гетьманські столиці» та ін. [3].

Тематика екскурсійної діяльності зазнала кардинальних змін, спрямована на вивчення історико-культурної спадщини українського народу, проте ця сфера на сьогодні потребує розвитку, ширшого залучення мешканців краю, вдосконалення системи підготовки та перепідготовки кадрів екскурсоводів.

Екскурсознавство – це комплексна наукова дисципліна, що розкриває сутність трьох основних взаємопов'язаних частин: теорію екскурсійної справи, методiku екскурсійної діяльності та узагальнюючу практику туристсько-екскурсійних підприємств, а також вивчає історію екскурсійної справи [2].

Контрольні запитання

1. Виділіть історичні етапи розвитку екскурсійної сфери та коротко їх охарактеризуйте.
2. Які передумови зародження екскурсійної діяльності в Україні ?
3. Які види екскурсій були найпоширеніші у навчальних закладах України у др.пол. XIX – поч. XX ст. ?
4. Мета створення Національної системи туристсько-екскурсійних маршрутів «Намисто Славутича» ?
5. Охарактеризуйте історико-культурний потенціал регіонів Національної системи туристсько-екскурсійних маршрутів.
6. Основні причини уповільнення темпів розвитку екскурсійної сфери у незалежній Україні ?
7. Запропонуйте доцільні шляхи відродження кращих традицій вітчизняної екскурсійної діяльності.

Практична робота № 2

Тема: Ознаки, функції, класифікація екскурсій.

Мета: Вивчити основні поняття, з'ясувати ознаки і функції екскурсій, принципи популяризації певних знань, дати комплексну характеристику екскурсійного методу.

Аудиторні завдання:

1. Виписати і вивчити основні терміни: екскурсія, екскурсійний метод, композиція, сюжет, фабула, кульмінація екскурсії.
2. Проаналізувати особливості екскурсійного методу, що забезпечує ефективність екскурсійної форми отримання знань: наочність матеріалу, комплексний характер сприйняття, сполучення показу, розповіді й руху в екскурсії, оптимальну взаємодію екскурсовода, екскурсійних об'єктів та екскурсантів у процесі проведення екскурсії.
3. Коротко описати кілька (4–5) екскурсійних маршрутів у межах Волинської області із зазначенням основних об'єктів екскурсії.

Теоретичні відомості з даної теми

Екскурсія – цілеспрямований та запрограмований наочний процес пізнання особистістю оточуючого світу, побудований на поєднанні зорових, слухових та інших вражень, який відбувається під керівництвом кваліфікованого фахівця – екскурсовода [2].

Екскурсія – туристська послуга тривалістю до 24 год. у супроводі екскурсовода за заздалегідь затвердженим маршрутом для забезпечення задоволення духовних, естетичних, інформаційних потреб туристів (Закон України «Про туризм» № 324/95-ВР від 15.09.1995 р., редакція станом на 11.02.2015 р.) [6].

Функції екскурсії: загальноосвітня, інформаційна, культурно-просвітня, культурно-виховна, організації дозвілля й відпочинку з активними елементами пізнання.

Екскурсія є основною складовою інформаційно-екскурсійної роботи з туристами і водночас однією з найефективніших форм засвоєння знань. Екскурсія має певну **структуру**: вступ, основну змістову частину, висновок. *Вступ* складається з двох частин: організаційної – знайомства з аудиторією, інструктажу екскурсантів з правил поведінки і безпеки тощо; та інформаційної – короткого повідомлення про тему, довжину і тривалість маршруту, час і місце завершення екскурсії. *Основна частина* ґрунтується на поєднанні показу конкретних екскурсійних об'єктів, розповіді про них і охоплює кілька підтем – від 5 до 12, об'єднаних темою екскурсії. Для показу обираються лише ті об'єкти, які розкривають зміст теми загалом. *Підсумок* триває 5–7 хв. і теж

складається з двох частин: підсумку основного змісту екскурсії та інформації про інші екскурсії, які можуть розширити і поглибити тему. Тривалість екскурсії фіксується з моменту зустрічі екскурсійної групи з екскурсоводом до завершення роботи екскурсовода з групою [3].

Позиційність, розташування, співвідношення підтем, основних питань, вступ, завершальна частина екскурсії складають *композицію* екскурсії. *Композиційний центр* – провідна підтема, навколо якої будується розповідь (наприклад, такою підтемою може бути минуле міста при проведенні екскурсії в історичних містах). *Сюжет* – подія або декілька подій, пов'язаних між собою. *Фабула* – ланцюг подій, про які оповідає твір або тема екскурсії. У викладі фабули розрізняють композицію, зав'язку, розвиток дії, кульмінацію, розв'язку. *Кульмінація* – момент найвищого напруження в розвитку фабульної дії екскурсії [3; 4].

Композиція – побудова, з'єднання, складання окремих частин у ціле. Термін пов'язаний з поняттями «структура» і «конструкція» [4].

Виділяється декілька основних *ознак екскурсії*, що відрізняють її від інших форм інформаційної роботи:

- наявність екскурсійної групи (екскурсантів);
- наявність компетентної особи (екскурсовода);
- наявність об'єктів екскурсії, що спостерігаються;
- рух учасників екскурсії (прогулянка);
- цілеспрямованість огляду об'єктів, зумовлена наявністю однієї теми, що вивчається;
- єдність показу й розповіді [9].

Ефективність екскурсійної форми отримання знань базується на особливостях *екскурсійного методу*: наочності матеріалу, комплексному характері його сприйняття, сполученні показу, розповіді й руху в екскурсії, оптимальній взаємодії екскурсовода, екскурсійних об'єктів та екскурсантів у процесі проведення екскурсії.

Наочність в екскурсії реалізується в показі об'єктів, демонстрації явищ, процесів і спрямована на активізацію пізнавальної діяльності екскурсантів. Екскурсійна методика передбачає сполучення чотирьох видів наочності: натурної, зображувальної (ілюстративної), словесно-образної (уявної) і технічної, вибір і сполучення яких залежить від виду екскурсії [9].

Комплексний характер сприйняття екскурсійного матеріалу знаходить відображення в участі у її сприйнятті різних органів чуття: зорових, слухових, нюху, дотику.

Однією з основних характеристик екскурсійного методу є наявність у ньому трьох основних елементів: показу, розповіді та руху. *Показ* в екскурсії – це спостереження об'єкта під керівництвом кваліфікованого спеціаліста-екскурсовода. *Розповідь* – це сума повідомлень і пояснень, інформація про

об'єкти, яку надає групі екскурсовод, пояснюючи деталі, надаючи характеристику, виявляючи суттєві якості об'єктів, формуючи загальне уявлення про них або навіть змальовуючи картину подій, пов'язаних з ними. Розповідь і показ об'єктів залежать від швидкості руху. Рух є неодмінною ознакою екскурсії. Він може бути прискореним, уповільненим, із зупинками. Під час транспортної екскурсії передбачаються зупинки з виходом та без виходу з транспорту. Рух присутній також і в самій побудові екскурсії: від вступу до кульмінації, яких може бути декілька залежно від підтем і від кульмінації до заключної частини. Важливою умовою ефективності екскурсії є правильно організоване спостереження об'єктів у поєднанні з детальними поясненнями екскурсовода [9].

Показ на екскурсії ґрунтується на трьох елементах: безпосередньому спостереженню за об'єктом; ознайомленні з експонатами «портфеля екскурсовода», методичними засобами зорової реконструкції для відтворення зовнішнього вигляду втраченого об'єкта, минулих подій тощо. *Розповідь* на екскурсії доповнює аналіз зорового матеріалу, однак не може замінити самостійної активної аналітичної роботи екскурсантів. *Час показу* – нормативний час, відведений на показ під час екскурсії, що має складати не менше усієї екскурсії. *Час розповіді* – нормативний розрахунковий час, відведений на пояснення під час проведення екскурсії, що не може перевищувати 1/3 екскурсійного часу [3].

Завдання екскурсійної методики – допомогти екскурсанту побачити, почути і відчувати матеріал на певну тему, організувати і зацікавити екскурсантів, сприяти формуванню у них навичок самостійного спостереження і аналізу. Під час проведення екскурсії слід зважати на рівень освіти екскурсантів, громадські традиції, характер індивідів тощо [3].

Залежно від мети й завдань екскурсії, прийомів проведення й використання в туристській програмі їх класифікують за різними ознаками: залежно від змісту екскурсії, місця проведення, засобу пересування маршрутом, складом учасників і формою проведення.

За **змістом** екскурсії поділяють на оглядові та тематичні. *Оглядові* екскурсії пропонуються для загального ознайомлення з місцевістю, туристським центром і є багатоплановими. В оглядовій екскурсії кожна підтема є практично окремою темою і може бути розкрита в окремій екскурсії. *Тематичні* екскурсії присвячуються конкретним темам. Вони поділяються на: історичні: історико-краєзнавчі, археологічні, етнографічні, воєнно-історичні; архітектурно-містобудівні: архітектурне обличчя міста, архітектурні пам'ятки певного періоду або стилю, присвячені творчості певного архітектора, генеральному плану забудови міста, характеристиці новобудов; виробничі: виробничо-технічні, виробничо-економічні, профорієнтаційні, для однорідних професійних груп; природознавчі: геологічні, ботанічні, зоологічні, гідрологічні, ландшафтні; мистецтвознавчі: театральні, музикознавчі, образотворчого мистецтва (картинні галереї, виставки), мистецтвознавчо-біографічні (знайомство з творчістю митців); літературні: літературно-біографічні, історико-літературні, літературно-художні (за творами письменників або життям героїв книг).

За **місцем проведення** виділяють екскурсії міські, позаміські, об'єктні та комплексні (поєднують в собі екскурсії інших видів). *Міська* екскурсія може передбачати знайомство з містом або його частиною. *Позаміська* екскурсія передбачає виїзд за межі міста як початкового пункту на відстань близько 100 км. Вона може мати декілька варіантів: в одному випадку екскурсія проводиться тільки в кінцевому пункті призначення, в іншому вона має вигляд шляхової інформації, тобто інформація надається на шляху прямування, або екскурсія поєднує в собі ці два види. Місцем проведення *об'єктної* екскурсії можуть бути музеї, виставкові експозиції, окремі пам'ятки, промислові та інші об'єкти. У класичному екскурсознавстві замість об'єктних екскурсій виділяють такі види як «музейні» (музейні об'єкти найзмістовніші) та «виробничі», що організовуються безпосередньо на підприємства різних галузей промисловості, транспорту та об'єктів сільськогосподарського призначення.

Залежно від **засобу пересування** по маршруту виділяють пішохідні екскурсії та з використанням транспортних засобів. Найпоширенішими транспортними екскурсіями є автобусні, але можна використовувати водний (теплоходи) і міський транспорт (тролейбуси, трамваї, метро). Можливе використання велосипедних і кінних екскурсій.

За **складом учасників** виділяють екскурсії для дорослої та дитячої аудиторій, школярів, для місцевого населення або приїжджих, для організованих груп і окремих слухачів, іноземних та вітчизняних туристів. Врахування типу екскурсійної групи позначається на змісті екскурсії, методиці та техніці її проведення [9].

За **формою проведення** навчальні екскурсії бувають таких видів: екскурсія-урок, екскурсія-прогулянка, екскурсія-концерт, екскурсія-спектакль (за матеріалами творів художньої літератури), екскурсія-демонстрація (виробнича екскурсія з метою передавання досвіду, реклами продукції тощо). Окремою формою проведення екскурсії є шляхова інформація [3; 9]. Новими формами екскурсійного обслуговування стали вечірні екскурсії («Нічні музеї»), ретро-екскурсії на тролейбусах і трамваях, кінних екіпажах, легкових таксі, річкових та морських прогулянкових суднах, вертольотах, навіть літаках [3].

Контрольні запитання

1. Перелічіть ознаки екскурсії.
2. Охарактеризуйте функції екскурсії ?
3. Які особливості екскурсійного методу вам відомі ?
4. Значення показу в екскурсії ?
5. За якими ознаками класифікують екскурсії ?

Практична робота № 3

Тема: Технологія підготовки нової екскурсії. Етапи 1–3: визначення теми, мети та завдань екскурсії; відбір і вивчення літературних та інших джерел; підбір і вивчення екскурсійних об'єктів.

Мета: Набути необхідні навички накопичення матеріалу та відбору інформації для створення нової екскурсії, обґрунтування включення у проект екскурсійних об'єктів.

Аудиторні завдання:

1. Продумати тему нової екскурсії, що розроблятиметься. За запропонованими варіантами (або своїм) обрати її назву, визначити мету і завдання.

Варіанти: «Старожитності древнього Луцька»;
«Околицями Луцька»: Луцьк–Торчин–Затурці;
«Околицями Луцька»: Луцьк–Піддубці–Олика;
«Околицями Луцька»: Луцьк–Жидичин–Рокині–Тростянець;
«Княжими шляхами»: Луцьк–Володимир–Волинський–Устилуг;
«Княжими шляхами»: Луцьк–Зимне–Низкиничі;
«Шляхами козацької звитяги»: Луцьк–Берестечко–Пляшева;
«Край “Лісової пісні”»: Луцьк–Голоби–Колодяжне–Ковель–Нечимне;
«Княжі резиденції та містечка»: Луцьк–Луків–Любомль;
«Княжі резиденції та містечка»: Луцьк–Сокіл–Старий Чорторийськ;
«Незаймані куточки Волині»: Луцьк–Любомль–Шацьк;
«Незаймані куточки Волині»: Луцьк–Цумань;
«Незаймані куточки Волині»: Луцьк–Оконськ–Маневичі–Прилісне–Черемський природний заповідник;
«Незаймані куточки Волині»: Луцьк–Любешів–НПП «Прип'ять–Стохід»;
«Заміська прогулянка»: Торчин–Затурці–Володимир–Волинський–Зимне–Литовеж–Низкиничі;
«Заміська прогулянка»: Журавники–Борочиче–Берестечко–Пляшева;
«Заміська прогулянка»: Луцьк–Млинів–Дубно–Кременець–Почаїв–Вишнівець;
«Заміська прогулянка»: Мельниця–Велицьк–Колодяжне–Луків;
«Музеями краю»;
«Волинь фестивальна»;
«Луцьк романтичний»;
«Альтернативний туризм Луцька».

2. Підібрати необхідну літературу, скласти бібліографічний список використаних джерел, визначити інші джерела екскурсійного матеріалу.

3. Вибрати і обґрунтувати пропоновані вами для розкриття теми, мети та завдань екскурсії екскурсійні об'єкти, підготувати екскурсійний матеріал для опису екскурсійних об'єктів, описати екскурсійні об'єкти для заданої теми екскурсії (заповнити таблицю 1). Завдання із розробки нової екскурсії виконувати у окремій папці.

Теоретичні відомості з даної теми

Екскурсія – це результат двох взаємозв'язаних процесів: її підготовки та проведення, органічне поєднання фактичних даних, методичного напрацювання, виконавської діяльності екскурсовода. Підготовка нової екскурсії – це складний творчий процес. Розроблення науково обґрунтованих екскурсійних маршрутів неможливе без попереднього вивчення і аналізу першоджерел, літератури про минуле та сучасне краю, висвітлення його розвитку на всіх етапах історичного минулого. Для розробки створюється творча група (3–7 чоловік, в окремих випадках і більше залежно від складності теми). Здебільшого залучаються працюючі в установі екскурсоводи. Часто у якості консультантів запрошуються фахівці різних галузей: науковці музеїв, викладачі ВУЗів, вчителі шкіл. Зазвичай кожному з учасників пропонується розробка одного із розділів чи однієї із підтем екскурсії, або одного чи декількох питань підтеми. З метою контролю за виконанням роботи обирається керівник творчої групи [4].

У роботі зі створення нової екскурсії виділяються дві великі складові частини, майже однакові за тривалістю часу: підготовчу роботу, безпосередню розробку самої екскурсії.

Попередня (підготовча) робота має на меті накопичення матеріалу (нагромадження знань із даної теми) для створення екскурсії: вивчення літературних та інших джерел, відбір інформації, визначення мети і завдань екскурсії, відбір і вивчення об'єктів, на яких буде побудована екскурсія.

Розробка екскурсії включає складання маршруту, текстів, «портфеля екскурсовода», визначення методичних прийомів проведення екскурсії, складання технологічної карти.

Теоретиками-екскурсознавцями виділяється третя складова – «обкатка» екскурсії, її затвердження та впровадження у практику роботи.

Проведення пробної екскурсії (на маршруті), на яку запрошуються компетентні особи, – це завершальний етап розробки нової екскурсії, який допомагає у процесі обговорення виявити й усунути недоліки та підготувати екскурсію до впровадження (прийом – здача екскурсії). Нова екскурсія затверджується керівником. Екскурсоводи, які захистили свою тему, отримують допуск для роботи на маршруті [3; 9].

При розробці екскурсії учасники творчої групи орієнтуються на певні якісні стандарти. Вимоги до організації процесу та до результатів проектування екскурсійної послуги викладено в міждержавному стандарті ГОСТ 28681.1-95 «Туристско-экскурсионное обслуживание. Проектирование туристских услуг». У стандарті визначається порядок проектування послуги «екскурсія» та відображення її результатів, які повинні міститися в наступних документах: технологічній карті екскурсії, контрольному тексті екскурсії, матеріалах «портфеля екскурсовода», схемі маршруту транспортної екскурсії [9].

У роботі над новою екскурсією виділяють наступні етапи:

1. Визначення теми, мети та завдань екскурсії;
2. Відбір літературних та інших джерел;
3. Відбір і вивчення екскурсійних об'єктів;
4. Складання маршруту;
5. Об'їзд (обхід) маршруту;
6. Складання контрольного тексту;
7. Комплектація «портфеля екскурсовода»;
8. Визначення методичних прийомів проведення екскурсії;
9. Складання технологічної карти;
10. Проведення пробної екскурсії (прийом-здача).

Етап 1. Визначення теми, мети та завдань екскурсії відбуваються одночасно. Автори визначають, розкриттю якої теми буде присвячено екскурсію та якій саме меті відповідає ця тема. Вибір теми залежить від потенційного попиту, конкретного замовлення або цілеспрямованого створення певної тематики екскурсій. Тема є об'єднуючим елементом, що поєднує окремі об'єкти й підтеми екскурсії в єдине ціле. Після визначення теми обирають назву екскурсії, яка повинна бути яскравою, помітною, привертати увагу [4].

Назва екскурсії – це мовний вираз, який у прямій і непрямій формі визначає зміст екскурсії [2].

Етап 2. Відбір літературних та інших джерел має на меті пошуки літературних матеріалів, що містять перевірені факти, їх класифікацію відповідно за ступенем значимості, обсягу інформації і її зв'язку із зоровим рядом. Результатом є списки книг, брошур, статей з періодичних видань, укладені відповідно до вимог наукової бібліографії. Крім літературних видань, джерелами інформації при підготовці екскурсії можуть бути архівні матеріали, експонати музейних експозицій, спогади свідків, кіно-, фотоматеріали тощо, для яких складається окремий перелік із посиланням на адреси зберігання. Перелік літератури розмножується в декількох екземплярах для зручності роботи в групі. При великій кількості літературних джерел список доцільно розділити на дві частини: «Основна література», «Додаткова література».

Етап 3. Відбір і вивчення екскурсійних об'єктів. Їхня кількість, послідовність показу безпосередньо впливають на якість екскурсії. Екскурсійними об'єктами можуть виступати: *пам'ятні місця*, пов'язані з історичними подіями (наприклад, поле Полтавської битви); *будівлі і споруди*: меморіальні пам'ятки, пов'язані із життям і діяльністю видатних особистостей, шедеври архітектури й містобудування, житлові й суспільні будівлі, будівлі промислових підприємств, культурного і культового призначення, інженерні споруди, фортифікаційні споруди тощо; природні об'єкти: ліси, гаї, парки,

річки, озера, ставки, заповідники, національні природні парки, заказники, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, окремі дерева, раритетні види рослин і ін.; *експозиції* музеїв, картинних галерей, постійних і тимчасових виставок; *пам'ятки археології*: стоянки, поселення, городища, кургани, земляні вали і ін.; *пам'ятки мистецтва*: витвори образотворчого, декоративно-прикладного мистецтва, скульптури та ін. Правильний відбір об'єктів забезпечить зорову основу сприйняття екскурсійного матеріалу і глибоке розкриття теми. Важливо врахувати, щоб одні й ті ж об'єкти не «кочували» з екскурсії в екскурсію. В кожній темі повинні використовуватися «свої» об'єкти. Їхня розмаїтість дозволить забезпечити послідовне чергування вражень у екскурсантів, дозволить зберегти елемент новизни під час відвідування різних екскурсій одного екскурсійного закладу. Якщо неможливо виключити той або інший об'єкт із передбачуваного маршруту через його унікальність (наприклад, Площу Свободи тощо), які оглядаються у низці екскурсій (оглядовій, історичній, архітектурній), то такий об'єкт повинен бути розкритий особливо. При його показі повинні бути виділені ті риси, які не знайшли свого відображення в інших екскурсіях, а у розповіді повинен бути використаний інший матеріал, відповідний даній темі. У такому випадку цікавість екскурсантів при повторному огляді такого об'єкта в різних екскурсіях не знижуватиметься [4].

Правильно вибрати екскурсійні об'єкти допомагає їх класифікація за типологічними ознаками, змістом, значенням в екскурсії, збереженістю.

За типологічними ознаками виділяють об'єкти історичні, архітектурно-містобудівні, археологічні, природні, мистецькі, документальні (писемні пам'ятки) тощо. При типологічному підборі об'єктів бажано уникати їх одноманітності.

За змістом бувають об'єкти одно- та багатопланові. Перші можна використати тільки в певній екскурсії, другі – в декількох екскурсіях. При показі багатопланових об'єктів у різних екскурсіях використовується матеріал залежно від теми.

За значенням в екскурсії виділяють об'єкти основні, що слугують розкриттю теми (глибше аналізуються), й додаткові, які згадуються побіжно. В якості додаткових об'єктів найчастіше виступають ті, що безпосередньо не стосуються теми, але приваблюють увагу екскурсантів і не можуть бути проігноровані. Показ додаткових об'єктів зазвичай здійснюється при переїздах (переходах) екскурсійної групи.

За збереженістю об'єкт може бути повністю збереженим, частково збереженим, таким, що зазнав значних переробок або навіть таким, що не зберігся (руїни, умовний план). Для показу об'єктів різного ступеня збереженості обираються різні методичні прийоми.

У практиці підготовки екскурсій вироблена певна методика оцінки екскурсійних об'єктів, застосування якої особливо важлива у тих випадках, коли творці нової екскурсії повинні обрати з кількох об'єктів, подібних за змістом, лише ті з них, які найцікавіші для розкриття обраної теми. При відборі об'єктів для певної екскурсії враховуються наступні критерії: *пізнавальну цінність* – зв'язок об'єкта з конкретною історичною подією, з певною епохою, життям і творчістю відомих діячів науки і культури, художня цінність пам'ятки, можливість використання в естетичному вихованні учасників екскурсії, обсяг і змістовність матеріалу, що може бути викладений на базі даного об'єкта; *відомість (популярність)* об'єкта в масштабах центру, регіону, країни, світу; *атрактивність (виразність)* об'єкта – здатність приваблювати увагу, цікаво виглядати на фоні довкілля (гармоніювати з іншими об'єктами, ландшафтом); *незвичність (унікальність, екзотичність)* – неповторність об'єкта, або характеру події, що з ним пов'язана; *збереженість* – оцінка стану об'єкта в конкретний момент, визначення можливості його демонстрації екскурсантам; *зручність місця розташування* – з точки зору зручності й повноти огляду та безпеки екскурсантів, відстань до об'єкта та можливість під'їзду екскурсантів, придатність дороги для автотранспорту; *тимчасове обмеження показу об'єкта* (за часом доби, або за днями, місяцями, сезонами) – врахування неможливості огляду об'єкта через погану видимість, графік роботи, сезонність.

Екскурсія не повинна бути перевантажена великою кількістю об'єктів, тому що це збільшує її тривалість і викликає стомлюваність екскурсантів, зниження уваги та рівня цікавості. Екскурсійною методикою передбачається, що для міської тематичної екскурсії кількість об'єктів повинна бути в межах 15–20, а оптимальна тривалість складати 2–4 академічні години.

Академічна година – це мінімальна облікова одиниця навчального часу, тривалість якої складає 40–45 хв.

В екскурсію можуть входити об'єкти як однієї групи (наприклад, пам'ятки архітектури), так і декількох груп (пам'ятні місця, історичні пам'ятки, житлові будинки, природні об'єкти). Їхній набір залежить від теми екскурсії, її змісту, складу екскурсійної групи. Неправильно, коли вся оглядова екскурсія побудована, наприклад, винятково на показі скульптурних пам'ятників і монументів. Варто уникати одноманітності побудови зорового ряду. Зорові враження екскурсантів будуть неповними, якщо у маршрут поряд із пам'ятниками і монументами не буде включений показ окремих об'єктів природи, визначних місць тощо.

Об'єкти слід вивчати на місці, в їх природному оточенні. Відбір об'єктів завершується складанням на кожний з них картки (паспорта), яка обов'язково містить його зображення (фото; прикріплюється до картки) і дані: назву –

офіційну й ту, під якою він використовується в екскурсії (наприклад, будинок № 15 на Андріївському узвозі – Замок Річарда Левове Серце), точну адресу, зручні підходи, події та дати, пов’язані з ним, основні характеристики, ступінь збереженості, джерела даних про об’єкт, екскурсії, в яких він використовується. У кінці картки ставиться підпис особи, що її складала, та дата заповнення. На великі, змістовні об’єкти можна оформити папку об’єкта [9]. Картка виготовляється на твердому картоні у вигляді таблиці. Приклад бланка картки екскурсійного об’єкта подано у таблиці (табл. 1).

Таблиця 1

Картка об’єкта № 1

Фото об’єкта в сучасному і колишньому вигляді

1	Назва об’єкта (первісна і сучасна), а також назва, під якою пам’ятка відома серед місцевих мешканців	
2	Історична подія, з якою пов’язаний об’єкт, дата події	
3	Місцезнаходження об’єкта, його поштова адреса, під’їзд і підхід до нього	
4	Опис об’єкта (автор, дата спорудження, матеріали, з яких виготовлений, текст меморіального напису, інші особливості)	
5	Джерело відомостей про пам’ятку (література, у якій описаний об’єкт і події, з ним пов’язані, архівні дані, усні перекази)	
6	Ступінь збереженості об’єкта (стан об’єкта й прилеглої території, дата останнього ремонту, реставрації)	
7	Перелік екскурсій, в яких використовується об’єкт	
8	Дата заповнення картки, прізвище й посада укладача, підпис	
9	Додаткові дані (за необхідності)	

Контрольні запитання

1. Які етапи виділяються у процесі розробки нової екскурсії ?
2. Від чого залежить вибір теми екскурсії ?
3. Які джерела інформації використовуються у ході розробки нової екскурсії ?
4. Які об’єкти можуть використовуватися в якості екскурсійних ?
5. За якими критеріями класифікують екскурсійні об’єкти ?
6. Проаналізуйте методику оцінки екскурсійних об’єктів.
7. Які дані повинні бути обов’язково відображені у картці (паспорті) екскурсійного об’єкта ?

Практична робота № 4

Тема: Технологія підготовки нової екскурсії. Етапи 4–5: складання маршруту; об'їзд (обхід) маршруту.

Мета: Навчитися обирати і обґрунтовувати найзручніший шлях прямування екскурсійної групи між екскурсійними об'єктами та визначати місця та тривалість зупинок і стоянок транспорту, визначати найзручніші точки показу.

Аудиторні завдання:

1. Розробити маршрут нової екскурсії за обраною темою.
2. Описати даний маршрут.

Теоретичні відомості з даної теми

Етап 4. Складання маршруту. Маршрут екскурсії складається відповідно до розташування об'єктів, логічної послідовності розкриття теми, вимог безпеки. *Маршрут екскурсії* – це найзручніший шлях прямування групи, побудова якого забезпечує створення єдиного зорового ряду – основи для максимального розкриття теми. *Розробка маршруту* – складна багатоступінчаста процедура, що вимагає високої кваліфікації укладача і є одним із основних елементів технології створення нової екскурсії. При розробці автобусного маршруту варто керуватися «Правилами дорожнього руху», «Правилами перевезення пасажирів» тощо.

При складанні маршруту необхідно враховувати наступні вимоги:

- об'єкти маршруту не повинні закривати один одного й не контрастувати між собою, а також знаходитись на значній відстані один від одного. Перехід або переїзд між об'єктами не повинен перевищувати в середньому 10–15 хв., щоб не з'являлись занадто тривалі паузи у показі і розповіді;
- доступність об'єкта – наявність площадки для його огляду, упоряджених зупинок, у т. ч. санітарних, місць паркування транспортних засобів);
- маршрут повинен мати логічну послідовність показу об'єктів, без повторювань одних і тих самих ділянок (не допускаючи так званих «петель» – проїздів по одних і тих самих ділянках маршруту: вулиці, площі, мосту, шосе);
- необхідно забезпечити детальний огляд об'єктів;
- потрібно передбачити кілька варіантів маршруту (руху групи) з огляду на тимчасову недоступність тієї чи іншої його ділянки (ремонтні роботи на міських магістралях, транспортні затори, відсутність проїзду у вихідні дні тощо).

У практиці екскурсійних установ переважають наступні принципи побудови маршруту: хронологічний (зазвичай використовується для історичних і біографічних екскурсій), тематичний (для мистецтвознавчих, природничих) та тематико-хронологічний (за останнім принципом будуються оглядові екскурсії).

Розробка автобусного маршруту завершується узгодженням і затвердженням паспорта і схеми маршруту, розрахунку кілометражу й часу використання автотранспорту.

Етап 5. Об'їзд (обхід) маршруту. Для остаточного визначення схеми маршруту екскурсії необхідний об'їзд (обхід) маршруту, під час якого вирішуються наступні завдання:

- ознайомитися із планом маршруту безпосередньо на місцевості (вулицями, площами, якими прокладений маршрут);
- визначити місця зупинок і стоянок транспорту;
- освоїти підходи до екскурсійних об'єктів і визначити найзручніші точки показу та варіанти розташування групи;
- зробити відлік часу пересування між об'єктами, показу об'єктів і ознайомлення з ними;
- визначити оптимальні методичні прийоми показу й розповіді;
- визначити небезпечні місця та шляхи для безпечного руху екскурсантів [9].

Контрольні запитання

1. Які вимоги потрібно враховувати під час складання маршруту руху екскурсійної групи ?
2. Що означає доступність екскурсійного об'єкта ?
3. Чому слід передбачити кілька варіантів маршруту руху екскурсійної групи ?
4. Для чого необхідний етап об'їзду (обходу) екскурсійного маршруту ?

Практична робота № 5–6

Тема: Технологія підготовки нової екскурсії. Етапи 6–7: складання контрольного тексту; комплектація «портфеля екскурсовода».

Мета: Навчитися формувати контрольний та індивідуальний тексти нової екскурсії для забезпечення тематичної спрямованості розповіді екскурсовода згідно існуючих вимог та комплекту наочних матеріалів, що використовуватимуться у ході проведення екскурсії.

Аудиторні завдання:

1. Скласти текст згідно до розробленого екскурсійного маршруту.
2. Підготувати матеріали для «портфеля екскурсовода».
3. Укомплектувати «портфель екскурсовода».

Теоретичні відомості з даної теми

Етап 6. Складання контрольного тексту. Після визначення маршруту приступають до створення *екскурсійних текстів*. Текст екскурсії – це матеріал, необхідний для повного розкриття всіх підтем, що входять в екскурсію. Вимоги до тексту: стислість, чіткість формулювань, необхідна кількість фактичного матеріалу, повне розкриття теми, використання літературної мови. Розрізняють тексти контрольний та індивідуальний.

Контрольний текст являє собою основу екскурсії, розгорнутий, ретельно підібраний і вивірений, повний і детальний матеріал. Він є основою для всіх екскурсій із даної теми. Контрольний текст містить основну інформацію щодо теми (об'єктів) і додаткову, яка безпосередньо не пов'язана з темою (об'єктами), але може стати у нагоді; інформація в ньому подається з посиланням на джерела. Контрольний текст не відображає структури екскурсії, її маршрутної послідовності, він будується в хронологічній послідовності або у вигляді матеріалу, викладеного за підтемами. Крім матеріалів для розповіді екскурсовода, в контрольний текст включаються матеріали, які повинні скласти зміст вступного слова й висновку екскурсії, логічних переходів. Він повинен бути зручним у користуванні. Цитати, цифри, приклади повинні супроводжуватися посиланнями на відповідні джерела. Контрольний текст екскурсії складається творчою групою [4].

Переходи в екскурсії. Перед укладачами екскурсії постає завдання зв'язати зміст усіх підтем у єдине ціле, яке вирішується за допомогою переходів. Вони надають екскурсії стрункості, послідовності у викладенні матеріалу. Переходи бувають двох видів: логічні і формальні. Часто при переході від однієї підтеми до іншої користуються формальними (конструктивними) переходами – такими, що не пов'язані із змістом екскурсії й не є «перехідним містком» від однієї

частини екскурсії до іншої (наприклад, «Тепер перейдемо до площі», «Давайте оглянемо ще одне примітне місце», «Зараз ми підемо далі», «Подивіться праворуч», «Зверніть увагу на пам'ятник, розташований ліворуч» тощо). Такі переходи неминучі у тих випадках, коли пересування між об'єктами займає лічені секунди, наприклад під час огляду експозицій у музеях і на виставках, де зали, тематичні стенди, присвячені різним підтемам, розташовані неподалік один від одного. Конструктивний перехід, не будучи «перехідним містком» між підтемами, націлює екскурсантів на ознайомлення з наступним об'єктом. Ефективнішим є логічний перехід, ув'язаний із темою екскурсії. Такий перехід може розпочатися до пересування групи до наступної зупинки та закінчитися вже на зупинці біля об'єкта. Логічний перехід диктується не стільки особливостями екскурсійного об'єкта, скільки змістом самої екскурсії, тієї підтеми, після якої здійснюється цей перехід. Тривалість логічного переходу зазвичай дорівнює за часом переїзду (переходу) групи від об'єкта до об'єкта, але може бути і більшою, і меншою [4].

Використовуючи положення й висновки, що містяться у контрольному тексті, екскурсовод самостійно будує свій *індивідуальний текст* екскурсії, що є основою його розповіді. Це певним чином полегшує роботу кожному екскурсоводу, оскільки контрольний текст створювався колективними зусиллями фахівців. Проте ознайомлення з контрольним текстом можливе лише після того, як попередня робота екскурсовода над новою темою буде завершена (збір, вивчення й первинна обробка матеріалу).

Ці тексти: контрольний і індивідуальний, зберігають спільну основу – зміст матеріалу, його трактування (оцінку історичних подій і фактів, висновки за підтемами та темами в цілому). Тобто це означає, що при наявності правильно складеного контрольного тексту у всіх екскурсоводів, які засвоїли дану тему, екскурсії будуть «стандартними» – перебуваючи біля одного екскурсійного об'єкта, екскурсоводи розповідатимуть одну інформацію. У цьому сенс контрольного тексту як еталона. Основна відмінність індивідуального тексту від контрольного у тому, що він відбиває структуру екскурсії, побудований у повній відповідності до руху за маршрутом і огляду екскурсійних об'єктів, структури викладання, характеру екскурсійної групи. Індивідуальний текст – це вже готова до виконання екскурсійна розповідь, у якій матеріали контрольного тексту розкриваються в індивідуально обраній послідовності, ґрунтуються на різних фактах і використовуються різні прийоми і мовні засоби. Не допускається згадування фактів без їхнього датування, посилок на джерела, а також прагнення до жвавості викладу матеріалу не повинне вести до спроб розважати екскурсантів. Вирішення питання про співвідношення на екскурсії елементів пізнавальних і розважальних повинне відповідати формулі: максимум пізнавального і мінімум розважального.

Техніка використання індивідуального тексту. Екскурсовод під час екскурсії може користуватися своїм індивідуальним текстом. При цьому він повинен бути перенесений на спеціальні картки, де записуються короткі дані про об'єкт, основні думки розповіді, окремі цитати, історичні дати. Зазвичай заповнюється кілька карток за кожною підтемою. Використовуючи картки, екскурсовод не читає їхній зміст у ході екскурсії, а лише заглянувши в них, пригадує зміст розповіді. Якщо в екскурсії з'являється значна перерва між об'єктами, екскурсовод може ще раз передивитися картки, освіжити в пам'яті матеріал розповіді. Найчастіше картки використовуються при підготовці до екскурсії, як конспект розповіді. Виняток складають ті картки, на які занесені цитати й уривки з художніх творів, зміст яких становить основу прийому літературного монтажу. На екскурсії вони зачитуються з картки повністю. Картка повинна бути зручною у використанні. Рекомендується її невеликий розмір – приблизно чверть аркуша. Вони повинні мати порядкові номери й складаються перед екскурсією з урахуванням послідовності підтем, що розкриваються [4].

Наявність індивідуального тексту не означає, що він весь повинен заучуватися напам'ять і доноситися до екскурсантів слово в слово.

Тексти мають чітку **структуру**: вступ, основна частина і висновок. Кожна з них виконує свою роль в екскурсії.

Вступ повинен ознайомити екскурсантів з метою і змістом екскурсії, налаштувати їх на її сприйняття, зацікавити екскурсантів і водночас налагодити в групі певну дисципліну поведінки під час екскурсії. Відповідно до завдань вступ складається з двох частин – інформаційної та організаційної. Завданням організаційної частини є ознайомлення екскурсантів з метою екскурсії, її тривалістю та з особами, які її організують і проводять (екскурсбюро, екскурсовод, водій транспортного засобу), а також правилами поведінки й техніки безпеки під час її проведення. В інформаційній частині подається основний зміст – квінтесенція екскурсійного матеріалу. Вступ не повинен займати більше 5–7 хв.

Основна частина екскурсії присвячена висвітленню теми і будується за підтемами, які розкриваються на екскурсійних об'єктах. Між підтемами повинні бути переходи, які зв'язують їх в єдину, логічно послідовну розповідь. Логічні містки дозволяють одній підтемі плавно та логічно перейти в іншу, не розриваючи нитку розповіді, підкреслюючи єдність теми, що допомагає краще її засвоїти.

Висновок підсумовує матеріал побаченого, спонукає екскурсантів до необхідних роздумів, заохочує до подальшої екскурсійно-пізнавальної діяльності. Він повинен бути коротким за часом, до 5 хв, яскравим за формою і може містити в собі елементи ненав'язливої реклами [9].

Етап 7. Комплектація «портфеля екскурсовода». Наступним етапом створення екскурсії є укладання «портфеля екскурсовода». *«Портфель екскурсовода»* – це умовна назва комплекту ілюстративної наочності, який може розміщуватись у спеціальній папці або портфелі – звідси й назва. Ілюстративна наочність використовується для того, щоб показати об'єкти, які екскурсанти не мають можливості побачити безпосередньо в натурі, або проілюструвати розповідь про якусь подію, що не можна зробити на натурному об'єкті. Це можуть бути карти і схеми, копії документів, рукописів, фотографії, картини або рисунки, на яких зображено старовинні події, людей, які брали в них участь, місця та пам'ятки, що не збереглися або змінили вигляд, проекти майбутніх забудов; зразки якоїсь продукції, гербарії тощо. За допомогою такого комплекту наочних матеріалів можна дати зорове уявлення про об'єкт: рослини, мінерали, механізми шляхом показу справжніх зразків, фотографій, макетів. Їх не повинно бути багато, щоб не відвертати увагу і не підміняти натурні об'єкти, їх формат і виконання повинні бути зручними для використання, допускаються короткі анотації. «Портфель екскурсовода» допомагає зробити екскурсійний матеріал глибоким і змістовним, краще розкрити тему, відповідно до якої він створюється. Наочні експонати «портфеля екскурсовода» повинні бути зручними для використання. До кожного експоната, включеного у «портфель», прикладається картка з поясненням або довідковим матеріалом. Іноді пояснення приклеюються із зворотного боку експоната. Така анотація слугує вихідним матеріалом для екскурсовода при показі експоната екскурсантам.

Контрольні запитання

1. Які вимоги передбачені до екскурсійних текстів ?
2. Які види екскурсійних текстів ви знаєте ?
3. Що таке контрольний текст екскурсії, ким він складається ?
4. Чим відрізняється індивідуальний текст від контрольного ?
5. Проаналізуйте значення структурних частин екскурсійних текстів у екскурсії.
6. Для чого передбачені логічні переходи в екскурсії ?
7. Що таке «портфель екскурсовода» і для чого він використовується ?

Практична робота № 7–8

Тема: Технологія підготовки нової екскурсії. Етапи 8–10: визначення методичних прийомів проведення екскурсії; складання технологічної карти; проведення пробної екскурсії.

Мета: Навчитися обґрунтовувати доцільність використання для проектованої екскурсії певних методичних прийомів та скласти її технологічну карту, познайомитися з технікою проведення екскурсії.

Аудиторні завдання:

1. Вибрати методичні прийоми проведення екскурсії.
2. Продумати техніку проведення екскурсії.
3. Скласти технологічну карту екскурсії за обраною вами темою.

Теоретичні відомості з даної теми

Етап 8. Визначення методичних прийомів проведення екскурсії. Цей етап створення нової екскурсії відбувається залежно від її виду, мети, характеру екскурсійної групи, характеристики маршруту та об'єктів і будується на знаннях методики проведення екскурсії. Успіх проведення екскурсії перебуває в прямій залежності від використаних у ній методичних прийомів показу й розповіді. Робота творчої групи на цьому етапі складається із а) відбору найефективніших *методичних прийомів для висвітлення підтем*: методичних прийомів, які рекомендуються для використання залежно від екскурсійної аудиторії (дорослі, діти), часу проведення екскурсії (зима, літо; день, вечір), особливостей показу; б) *визначення прийомів збереження уваги екскурсантів і активізації процесу сприйняття екскурсійного матеріалу*; в) *вироблення рекомендацій з використання виразних засобів мовлення екскурсовода*.

Методика проведення екскурсії – це сукупність прийомів показу, розповіді й руху, що забезпечує ефективність донесення знань з теми. Вміле використання методичних прийомів дозволяє правильно розташувати екскурсійний матеріал, найповніше використати зорові та словесні докази, переконливо розкрити тему. Спеціалісти стверджують, що людина здатна запам'ятати близько 10 % прочитаного, 25 % – почутого, 30 % – побаченого, а побаченого та почутого – 50 %. Тому головне місце в методиці проведення екскурсії займають прийоми показу й розповіді, причому методика показу займає чільне місце – за принципом «від показу до розповіді». Використовуються також прийоми руху та прийоми особливі, які важко віднести до тієї чи іншої групи. Методичні прийоми проведення екскурсії прийнято також поділяти на *загальні* – ті, що використовуються в будь-якій екскурсії, *окремі* – які можна використовувати тільки в екскурсіях певного виду, та *поодинокі*, що застосовуються при показі певного унікального об'єкта. Методичними прийомами **показу** є прийоми:

попереднього огляду, локалізації подій, зорової реконструкції, зорового монтажу, показ меморіальної дошки або пам'ятного знака, абстрагування, інтеграції, зорового порівняння. До прийомів **руху** відносять прийом панорамного показу (об'єднує прийоми показу та руху), руху навколо об'єкта, руху до пам'ятника, руху «шляхом героїв». Методичні прийоми **розповіді**: прийом екскурсійної довідки, опису, пояснення, характеристики, коментаря, репортажу, цитування, посилання на авторитети, посилання на свідків, літературного монтажу. До **особливих** методичних прийомів проведення екскурсії належать прийоми ритуалу, дослідження, зустрічі з учасниками подій та деякі інші [9].

Техніка проведення екскурсії включає низку питань, які стосуються поведінки екскурсовода та групи під час проведення екскурсії, динаміки екскурсійного руху, розташування групи біля об'єктів, демонстрації матеріалів «портфеля екскурсовода», організації екскурсійного часу, вирішення побутових питань тощо. З правилами поведінки під час екскурсії екскурсовод знайомить групу під час вступу, наголошуючи на специфічних моментах для даної екскурсії.

Рекомендації щодо техніки проведення екскурсії. При проведенні екскурсії в людних місцях, екскурсовод просить групу триматися разом, щоб не загубитися; попереджає про правила безпеки при проведенні автобусної екскурсії (не вставати й не ходити по салону під час руху, бути уважними при виході); повідомляє про правила поведінки на меморіальних чи культових об'єктах (храмах), у печерах (наприклад, у печерах нахилити голову, тримати свічку за встановленим зразком). Особлива увага надається безпеці екскурсантів. На пішохідній екскурсії екскурсовод тримається попереду групи, задаючи темп руху – достатньо повільний. В організованій групі рух замикає її керівник. Розповідь біля об'єкта екскурсовод починає, коли всі туристи групи зібралися. Не варто розповідати у русі на пішохідній екскурсії, тому що розповідь можуть не почути деякі екскурсанти. Рух екскурсійного автобуса теж може бути швидким, уповільненим, із зупинками, без виходу або з виходом екскурсантів з автобуса, про що екскурсовод заздалегідь повідомляє. При зупинці без виходу екскурсовод встає із свого місця й веде розповідь, повернувшись обличчям до екскурсантів. При зупинці з виходом він повідомляє екскурсантам тривалість перебування на об'єкті та час повернення до автобуса. З автобуса екскурсовод виходить першим, а повертається останнім. При тривалій зупинці автобуса необхідно передбачити варіанти його паркування, під час екскурсії потрібно передбачити можливість придбання екскурсантами сувенірів, напоїв, відвести певний час на фото- та відеозйомки. Біля об'єкта екскурсовод розташовує групу таким чином, щоб забезпечити найкращий огляд – напівколом, обличчями до об'єкта. При цьому він сам може стояти до об'єкта спиною чи напівповернувшись, обличчям до групи. У

спекотний сонячний день групу розміщують у затінку. Навіть при великій інформативності в екскурсії необхідно залишати час для відповідей на питання. Про це екскурсантів попереджають заздалегідь, щоб екскурсія не переривалась спонтанними запитаннями. Варто також робити час від часу паузи, щоб екскурсанти могли спокійно оглядати об'єкти, осмислити почуте, побачене та просто відпочити від інформаційного навантаження [9].

Етап 9. Складання технологічної карти. Важливим підсумковим документом екскурсії є методична розробка, яка згідно стандарту ГОСТ 28681.1-95 «Туристско-экскурсионное обслуживание. Проектирование туристских услуг» створюється у вигляді технологічної карти екскурсії [9]. **Технологічна карта** – це досье екскурсії, документ, у якому викладено маршрут, послідовність подання матеріалу, техніку показу об'єктів, настанови щодо ефективного використання екскурсійних прийомів, досягнення завдань екскурсії, керівництва поведінкою екскурсантів. На кожній ділянці маршруту вказуються місця зупинок екскурсійної групи; об'єкти показу – основні й додаткові; час їх огляду і переміщення між ними; подається короткий зміст інформаційного матеріалу. Методична розробка дисциплінує екскурсовода, містить чіткі рекомендації з питань організації екскурсії.

Структура методичної розробки (технологічної карти). Технологічна карта формується певним чином.

1. На титульному аркуші розміщують дані: найменування екскурсійної установи, назву теми екскурсії, вид екскурсії, довжину маршруту, тривалість в академічних годинах, прізвища й посади укладачів, дата затвердження екскурсії керівником екскурсійної установи (печатка і підпис).

2. На наступній сторінці викладають мету й завдання екскурсії, схему маршруту із вказівкою об'єктів і зупинок під час екскурсії, список підтем.

3. Текст вступу, основної частини і висновків.

4. Технологічна карта (таблиця обсягом 6–12 стор. із 7 граф):

– *ділянки маршруту екскурсії* чи однієї із підтем (називається точка початку екскурсії і її закінчення (точка початку і закінчення першої підтеми; далі по маршруту – початок і закінчення другої підтеми і т. д.);

– *місця зупинок* (називаються ті точки маршруту, де передбачений вихід з автобуса; передбачається огляд об'єкта з вікон автобуса без виходу екскурсантів або передбачається зупинка на пішохідній екскурсії. Всі записи необхідно робити максимально точно, вказуючи географічні місця розташування зупинок);

– *об'єкти показу* (перераховуються ті об'єкти, які показують групі на зупинці, у ході переїзду або пересування групи до наступної зупинки. У замиській екскурсії об'єктами показу можуть бути в цілому місто, селище, а при їх розташуванні вдалині – видимі частини: висока будівля, вежа, дзвіниця тощо. У міській екскурсії об'єктами показу можуть бути вулиця або площа);

– *тривалість екскурсії* (час, що вказується в цій графі, є сумою часу, що затрачається на показ об'єктів, розповідь екскурсовода й на пересування екскурсантів маршрутом до наступної зупинки. Тут же необхідно враховувати час, що витрачається на рух біля об'єктів і між об'єктами);

– *найменування підтем і перелік основних питань* (називається підтема, що розкривається на даному відрізку маршруту, в даний відрізок часу, із використанням перерахованих у графі «Об'єкти показу» об'єктах. Тут формулюють основні питання, що викладаються при розкритті підтеми);

– *організаційні вказівки* (у графу включаються всі рекомендації щодо техніки проведення екскурсії: подаються рекомендації щодо розташування екскурсійної групи біля об'єкта, забезпечення його найкращого огляду, швидкості пересування, використання матеріалів «портфеля екскурсовода», врахування побутових потреб екскурсантів, правил поведінки на об'єктах та інших питань організації й техніки проведення екскурсії);

– *методичні вказівки* (графа визначає напрямок усього документа, формулює основні вимоги до екскурсовода за методикою ведення екскурсії, дає вказівки щодо використання методичних прийомів. Зазначаються ті методичні прийоми, які найкраще застосувати при показі того чи іншого об'єкта, розкритті окремих підтем, а також поради щодо створення певної атмосфери сприйняття екскурсійного матеріалу У цій графі викладається варіант логічного переходу до наступної підтеми).

5. Матеріали «портфеля екскурсовода», які супроводжуються списком із порядковими номерами і назвами експонатів.

6. Картки об'єктів.

7. Список використаних джерел.

Ефективність методичної розробки залежить від правильного, точного і змістовного наповнення всіх граф технологічної карти екскурсії, обсяг якої складає від 6 до 12 сторінок друкованого тексту (обсяг залежить від кількості екскурсійних об'єктів, числа підтем, тривалості екскурсії за часом і довжиною маршруту).

Технологічна карта разом з контрольним текстом екскурсії, матеріалами «портфеля екскурсовода» та схемою маршруту, оформлені й затверджені належним чином, входять до переліку обов'язкових документів, на підставі яких нова екскурсія допускається до використання в роботі екскурсовода або екскурсійного бюро. Документи підписуються членами авторського колективу, затверджуються керівництвом екскурсійного бюро або турфірми. Схема маршруту транспортної екскурсії повинна бути також затверджена органами ДАІ.

Обов'язкова документація за темою екскурсії. Підготовка нової екскурсії, складного творчого процесу, вважається завершеною, коли підготовлені всі необхідні документи (зберігаються у методичному кабінеті):

1. Список літератури із теми.
2. Картки (паспорти) об'єктів, включених у маршрут.
3. Контрольний текст екскурсії.
4. Індивідуальні тексти екскурсоводів.
5. Схема (карта) маршруту.
6. «Портфель екскурсовода».
7. Технологічна карта екскурсії.
8. Матеріали екскурсії.
9. Список екскурсоводів, які допущені до проведення екскурсії з теми.

Етап 10. Проведення пробної екскурсії (прийом-здача). При позитивному висновку про контрольний текст і методичну розробку, наявності укомплектованого «портфеля екскурсовода», карти-схеми маршруту призначається дата прийому (здачі) нової екскурсії. Здачу екскурсії здійснює керівник творчої групи. У разі його відсутності із поважних причин екскурсію здає хтось із членів творчої групи. У прийомі (здачі) екскурсії беруть участь керівники екскурсійної установи, методичні працівники, члени творчої групи й методичної секції, де готувалася екскурсія, керівники інших секцій. Прийом (здача) екскурсії має діловий характер, проводиться у формі творчої дискусії, обміну думками, що сприяє виявленню недоліків. Учасники прийому екскурсії повинні бути попередньо ознайомлені з усіма необхідними документами екскурсії. Прийом може відбуватися у вигляді проведення пробної екскурсії. За позитивного результату керівником екскурсійної установи видається наказ про затвердження нової екскурсійної теми й списку екскурсоводів, допущених до її проведення. До роботи допускаються екскурсоводи, які брали активну участь у розробці теми й прослуханні на маршруті або в ході співбесіди. Висновок після проходження співбесіди робить методист екскурсійно-методичного відділу. Екскурсоводи, незалежно від стажу роботи, до проведення екскурсії на нову для них тему допускаються лише при наявності в них індивідуального тексту після прослуховування й видання відповідного наказу [4].

Контрольні запитання

1. Які методичні прийоми показу вам відомі ?
2. Які методичні прийоми розповіді ви знаєте ?
3. Які є методичні прийоми руху ?
4. Що таке методична розробка нової екскурсії ?
5. Яка структура технологічної карти ?
6. За яких умов проводиться прийом-здача екскурсії ?

Практична робота № 9

Тема: Збереження та комплектування музейних фондів.

Мета: З'ясувати зміст поняття «фонди музею», «зберігання музейних фондів», проаналізувати склад, структуру, документацію музейних фондів та основні напрямки фондової роботи.

Аудиторні завдання:

1. Ознайомитися із бланками документів обліку музейних предметів: книгою надходжень музейних предметів (основного фонду) на постійне збереження, книгою тимчасових надходжень, інвентарної книги (наукового інвентарю музею), книги реєстрації видачі актів на тимчасове збереження. Виписати в зошит графи, які заповнюються з метою наукового обліку і інвентаризації музейних предметів.

2. Проаналізувати вплив фізико-механічних, хімічних, біологічних змін на стан музейних предметів та заходи запобігання руйнівним змінам.

Теоретичні відомості з даної теми

У фаховій літературі *музей* визначено як історично обумовлений багатофункціональний інститут соціальної інформації, призначений для збереження культурно-історичних та природничо-наукових цінностей, накопичення та поширення інформації безпосередньо через музейні предмети. Документуючи процеси, природні явища, зміни у суспільстві, музей комплектує, зберігає, досліджує колекції музейних предметів, а також використовує їх у наукових, освітньо-виховних та пропагандистських цілях. Музей також є специфічним інститутом, що задовольняє суспільні потреби в зберіганні та використанні предметів реального світу як елементів історичної пам'яті, зберігачем документальних засобів соціальної інформації, духовних та естетичних цінностей, а отже, – способом освоєння світу особистістю і суспільством. Основною ознакою музею є зібрання музейних предметів [8].

Музеї – це культурно-освітні та науково-дослідні заклади, призначені для вивчення, збереження та використання пам'яток природи, матеріальної і духовної культури, прилучення громадян до надбань національної і світової історико-культурної спадщини (Закон України «Про музей та музейну справу», № 249/95-ВР, редакція від 24.02.2016 р.) [5]. Музейні установи класифікують за адміністративним та профільним принципами. *Адміністративний* принцип ґрунтується на юридичному та організаційному статусі музею – виділяються державні, комунальні, відомчі і приватні. За *профілем* музеї класифікують на історичні (загальноісторичні, воєнно-історичні, історико-педагогічні,

етнографічні, археологічні, історії релігії, історично-меморіальні, історичні монографічні, історії окремих установ, закладів, галузей), художні (образотворчого мистецтва, декоративно-прикладного мистецтва, народної художньої творчості, народних мистецьких промислів, палацово-декоративного та паркового мистецтва, художні персональні, художні монографічні), мистецтвознавчі (театрального мистецтва, музичного мистецтва та музичних інструментів, фото- та кіномистецтва, мистецькі персональні), літературні (літературні широкого профілю, історії книги та книгодрукування, літературні персональні, літературні монографічні), архітектурні (архітектурні, музеєфіковані пам'ятки архітектури та містобудування, народного зодчества (дерев'яної архітектури), архітектурні монографічні), природничі (географічні, біологічні, екологічні, зоологічні, ботанічні, геологічні, мінералогічні, палеонтологічні, ґрунтознавчі, антропологічні, медичні, природничі персональні), технічні (політехнічні, галузеві: авіації, зв'язку, транспорту, космонавтики; технічні персональні, технічні монографічні), галузеві (сільськогосподарські, педагогічні, охорони здоров'я, спорту, гірничої справи, галузеві персональні) [8].

Музеї і музейну справу вивчає *музеєзнавство* – наука, зосереджена на процесах збереження соціальної інформації, пізнання та передавання знань та емоцій через музейні предмети, розвиток теоретичних та методичних основ практики музейної справи, узагальненні накопиченого досвіду, походження і історію музею, їх класифікацію та типологію, внутрішню організацію, специфіку діяльності, що проявляється у різноманітних формах освітньо-виховної, науково-просвітницької діяльності, насамперед експозиційно-виставкової [8].

Музейна справа – це спеціальна галузь культурно-освітньої та наукової діяльності, яка здійснюється музеями щодо комплектування, збереження, вивчення і використання пам'яток природи, матеріальної і духовної культури (Закон України «Про музеї та музейну справу», 1995 р.) [5].

Основні напрямки діяльності спеціалізованих установ індустрії культурного дозвілля і туризму – музеїв, скарбниць людської історії та культури, – це комплектування музейних фондів, облік, інвентаризація та каталогізація музейних колекцій, консервація і зберігання музейних фондів; формування та презентація тематичних експозицій; екскурсійне обслуговування відвідувачів; інші види комерційної діяльності, дозволені нормами чинного законодавства [10].

Основою музейної діяльності є комплектування та зберігання музейних колекцій (музей передусім сховище унікальних предметів). Суть роботи із збереження музейних предметів полягає у вилученні із первісного середовища

предметів музейного призначення, що є основним завданням у **комплектуванні** фондів. Предмети, які надійшли у музей, проходять процес *обліку*. На цьому етапі проводиться подальше вивчення предметів. Дані досліджень заносяться в облікові документи. Потім здійснюється процес атрибуції (визначення), класифікації предметів.

Наукове комплектування фондів – це процес виявлення в зовнішньому середовищі предметів музейного значення та їхнього збору для поповнення музейних зібрань; наукова діяльність, заснована на принципах музеєзнавства і профільних дисциплін. До основних форм комплектування відносять *польові дослідження*: експедиції, репортажний збір (збирання документів, свідчень, предметів у момент події чи невдовзі після неї) і *поточне комплектування*: закупівля, обмін, прийом подарунків та цінностей, переданих силовими структурами після їхнього вилучення та ін. [10].

Музеї, незалежно від профілю і приналежності до власності, свою роботу розгортають на базі музейних фондів. **Музейні фонди** – це сукупність всіх музейних предметів та зв'язаних з ними допоміжних матеріалів, які є у власності музею.

Музейний предмет – вилучений із реальної дійсності предмет музейного значення, включений у музейне зібрання, де може довго зберігатися, носій соціальної чи природничо-наукової інформації, автентичне джерело знань та емоцій, культурно-історична цінність, частина національного надбання [8].

Предмети, які складають музейні фонди, знаходяться у сховищах, або в експозиції, чи тимчасово зберігаються в іншому музеї або закладі. Фонди поділяються на фонд музейних предметів і фонд науково-допоміжних матеріалів. *Фонд музейних предметів* – це основний фонд предметів, який складають унікальні і типові предмети (до першої категорії відносяться музейні предмети особливої наукової і культурної цінності, що існують у дуже обмеженій кількості; до другої – предмети, які відображають типові явища і збереглися у більшій кількості). *Фонд науково-допоміжних матеріалів* формується із карт, діаграм, таблиць, схем, графіків, фотомонтажів, моделей, відтворень – експонатів, що застосовуються для пояснення взаємозв'язку, узагальнень і доповнень для побудови і використання музейної експозиції.

Структурою фондів музею називається організація фондів, яка заснована на взаємозв'язках предметів, і спрямована на створення умов, максимально зручних для вивчення, збереження і використання. В основу структури фондів покладено принцип поділу предметів на типи джерел (категорії пам'яток): речові (знаряддя праці, зброя, вбрання, прикраси, предмети побуту, предмети культового призначення, які класифікуються у свою чергу як історичні,

археологічні, етнографічні, історико-культурні, ритуальні, техніко-технологічні тощо); писемні (пам'ятки древніх і зниклих писемностей, рукописи, документи, листування, першодруки і стародруки та ін.); нумізматичні (колекції монет і паперових грошових знаків, значків, орденів, медалей тощо); художні (оригінальні твори живопису, графіки, іконопису, скульптури, декоративно-ужиткового мистецтва, предмети народної творчості: різьблення, гончарства, килимарства, вишивки, ковальства тощо, а також твори новітніх різновидів і напрямів художньої діяльності); меморіальні (предмети і матеріали, пов'язані з життям і діяльністю видатних людей, а також надгробки, меморіальні знаки та архітектурні комплекси на увічнення тих чи інших історичних подій); природничо-історичні (зразки порід і мінералів, гербарії, колекції кісток вимерлих тварин, чучела зниклих, вимираючих, рідкісних і типових видів живих організмів тощо); науково-технічні (інструменти, устаткування, механізми, машини, оригінальні творіння технічної думки тощо) [10; 11].

Облік музейних фондів – це встановлення точних відомостей і предметного опису усіх пам'яток, що перебувають у музеї. Облікування музейних пам'яток необхідне для того, щоб систематизувати ці пам'ятки та згрупувати їх за чіткими критеріями.

Облік музейних цінностей відбувається у три *етани*:

– *первинна реєстрація* (прийняття на баланс) – прийом і ідентифікація нових пам'яток, що документально оформляється. Розрізняють процедури передачі пам'яток на довічне зберігання у музей та таких експонатів, які передаються на зберігання і експонування на чітко визначений термін. У першому випадку у відділі опрацювання нових надходжень на пам'ятку складається інвентарна картка (паспорт пам'ятки), що містить вичерпну інформацію про її наукову чи мистецьку вартість, історію віднайдення, зовнішній опис із графічними схемами, обмірами, фотографіями. Інформація з інвентарної картки вноситься також у спеціальну «Книгу надходжень» чи локальну комп'ютерну базу даних музею (назва пам'ятки, опис зовнішніх ознак, час та умови надходження у музей, стан збереженості). У другому випадку, коли предмети надходять у музей шляхом внутрішнього обміну експонатами між музеями з метою формування певної виставки чи вузько тематичної експозиції, процедура інвентарного опису за метою і змістом аналогічна процедурі первинного обліку надходжень на постійний баланс музейної установи, але вноситься у Книгу тимчасового зберігання;

– *інвентаризація* (кодифікація) – це етап обліку отриманих пам'яток та розподілу їх у системі фондосховищ музейної установи (присвоєння власного інвентарного номера – коду). У музей може надійти одиничний предмет, якому присвоюють певний предметний порядковий номер (предметна інвентаризація)

із занесенням у відповідну Інвентарну книгу. Якщо ж опрацьовується ціла колекція предметів одного типу (наприклад, колекція монет), то в Інвентарну книгу занотовується опис колекції та присвоюється їй окремий інвентаризаційний шифр. В Інвентарних книгах музеїв прийнята певна схема інвентарної кодифікації експонатів: шифр складається із скороченої назви (аббревіатури) музею, далі у чисельнику вказується номер пам'ятки, присвоєний їй у Книзі надходжень, нижче під рискою – у знаменнику записується шифр відділу фондосховища, у який цю пам'ятку помістили на зберігання, та вказується її інвентарний номер (порядковий номер Інвентарної книги);

– *каталогізація* (вичерпне наукове дослідження: спеціалізовані наукові розвідки, пошуки, порівняння, експертні оцінки автентичності) – підсумовуючий і найважливіший етап обліку й оцінки матеріальних цінностей музейної установи.

Збереження музейних фондів забезпечується шляхом оптимально обраних режиму і системи збереження. Найважливіші чинники фізичного збереження: волого-температурний і світловий режими, боротьба із забрудненням повітря, мікрофлорою, механічними пошкодженнями, інвазією шкідливих газів, запахів та ін. Оптимальними для приміщень музею є температура повітря від +12 до +18 °С та відносна вологість від 55 до 70 % при добових коливаннях не більше 5 % [10].

Контрольні запитання

1. Що таке музейні фонди ?
2. Які форми комплектування музейних фондів вам відомі ?
3. Що таке облік музейних фондів ?
4. Проаналізуйте етап первинної реєстрації музейних предметів ?
5. Що таке кодифікація музейних надходжень ?
6. Що таке каталогізація музейних фондів ?
7. Як у музеях забезпечується фізична збереженість музейних предметів ?

Практична робота № 10

Тема: Організація і етапи проектування музейних експозицій.

Мета: З'ясувати значення експозиційної діяльності серед основних напрямків роботи музейних установ, проаналізувати особливості організації та побудови музейної експозиції.

Аудиторні завдання:

1. Проаналізувати музейну експозицію, відвідавши одну із музейних установ обласного центру.
2. Описати експозицію, зазначити особливості її організації, визначити її побудову.

Теоретичні відомості з даної теми

Музейні збірки накопичуються й систематизуються не лише з метою вивчення та централізованого зберігання. Важливі функції сучасних музеїв: пізнавально-інформаційна, популяризаційна, навчально-просвітницька, що реалізується шляхом експозиційної діяльності музеїв.

Музейна експозиція – основна форма музейної комунікації, освітня і виховна мета якої здійснюється шляхом експонування (демонстрації) музейних предметів, організованих і розташованих відповідно до розробленої концепції і сучасних принципів архітектурно-художніх рішень [11].

Експозиційна діяльність – це ознайомлення відвідувачів з найцікавішими експонатами музею, розміщеними у певному логічному порядку, побудованому за хронологічним (еволюційним), географічним, етнокультурним чи предметно-тематичним критеріями [10].

Експозиція (від лат – «виклад», «опис») окремого виставкового залу репрезентує певну історичну епоху та надає відвідувачам типологічно подібну групу пам'яток, експозиція всього музею – послідовну сукупність історичних епох та предметно-типологічних рядів пам'яток (наприклад, в історичному музеї пам'ятки матеріальної культури розділені між залами-«епохами» та залами-«культурами»; в художньому – за мистецькими епохами та географічними школами й напрямками мистецтва; в етнографічному – за етнографічними регіонами за типологічними групами предметів: писанки, кераміка, традиційне вбрання тощо; у групі ансамблевих музеїв: меморіальних, музеїв-палаців, музеїв-садиб, музеїв-заповідників дотримуються побудови цілісних ансамблевих експозицій).

Організація експозиції – це процес добору та логічної наукової композиції експонатів, що складається з кількох технологічних етапів:

- *проектування експозиції*: розробка змісту, особливостей komponування і розміщення, технічного оформлення;
- *розробка тематично-експозиційних планів* – вичерпних описів майбутньої експозиції із зазначенням мети, завдань, послідовним переліком тем, підтем, комплексів і груп пам'яток, каталожним переліком затверджених

експонатів, що оформляється у вигляді таблиці з наступними розділами: зміст експозиції (вступне обґрунтування, перелік назв розділів, тем і підтем), перелік експонатів (назви експонатів і інвентарні відомості про них), місцезнаходження експонатів в експозиції (в експозиційних залах і стендах), примітка (додаткові відомості та пояснення);

- *відбір експонатів* згідно принципів атрактивності, репрезентативності предметів, що обираються з фондосховища для експонування;

- складання пояснювальних текстів: провідних (експлікацій, від лат. – «пояснюю») і етикеток;

- *монтаж* (монтажне (технічне) проектування) експозиції (монтажне (технічне) проектування полягає у розробці комплексу документації, необхідної для виготовлення і збирання експозиційного устаткування, науково-допоміжних матеріалів, освітлювальної апаратури і технічних засобів [10].

Тексти-експлікації – пояснення з основними характеристиками музейних експонатів, що обсягом зазвичай не перевищують одного друкованого аркуша, який вкладається у рамку і вивішується на початку кожного експозиційного залу чи тематичної групи пам'яток.

Етикетаж – це короткі підписи під кожним експонатом та над кожним стендом. Виділяють етикетаж *анотаційний* (підписи експонатів із зазначенням їх назви, часу створення чи появи, автора, матеріалу, походження тощо), *номенклатурний* (заголовки стендів, назви розділів і тем), *орієнтувальний* (покажчики порядку огляду експонатів, маршрути залів) [10].

Побудова експозицій сучасних музеїв ведеться за двома основними проектними схемами:

- *лінійною*, що передбачає послідовне повздовжнє розташування горизонтальними рядами пам'яток і стендів у залах, що переходять одна в одну;

- *комплексною*, що передбачає повне відтворення первісного середовища, де експозиційну цінність складає все, що оточує відвідувачів (наприклад, прадавні храми, меморіальні кабінети тощо).

Від уміння побудувати нову експозицію, її дизайну значною мірою залежить її популярність. Перспективними напрямками експозиційної діяльності українських музеїв є їх урізноманітнення, періодичне оновлення експозиції, проведення різнотематичних презентацій.

Контрольні запитання

1. Дати визначення музейної експозиції та експозиційної діяльності ?
2. Які етапи виділяються в організації експозиції ?
3. Які технологічні етапи складають організацію музейної експозиції ?
4. Що таке проектування експозиції ?
5. За якими критеріями обираються експонати в музейну експозицію ?
6. Що таке технічне проектування експозиції ?
7. За якими проектними схемами проводиться побудова музейної експозиції ?

Практична робота № 11 (семінар)

Тема: Найвідоміші музеї світу та України.

Мета: Систематизувати знання про музейні заклади держави та інших країн світу, проаналізувати особливості їхньої організації, значення для туристсько-дозвілєвої сфери, перспективи розвитку музейної комунікації.

Аудиторні завдання:

1. Проаналізувати письмово особливості організації музейної справи у різних країнах світу (обов'язкове наведення прикладів). Виділити нові інформаційні технології ведення музейної справи.
2. Підготувати презентацію одного із музеїв України: місце розташування, дата заснування, багатство фондів, кількість експозицій.
3. Використовуючи «Атлас історії культури Волинської області» (2008 р.), «Атлас. Знайомтесь, Україна» (2009 р.), «Атлас. Туристичне намисто України» (2010 р.), скласти перелік музейних установ Волинської області, зазначивши їхній профіль.

Теоретичні відомості з даної теми

Умови ринкової економіки вимагають від музеїв приносити прибуток принаймні на рівні самоокупності й самофінансування. Тому необхідно розвивати комерційну складову музейної діяльності. Для більшості українських музеїв комерційна діяльність зводиться до надання екскурсійних послуг та вимушеної здачі окремих приміщень в оренду. Натомість, в економічно розвинених країнах перелік видів комерційної діяльності дуже широкий. Музейні мережі цих країн тісно інтегровані в індустрію дозвілля й туropolерейтингу, чимало з них утримують власні дочірні комерційні компанії: екскурсійні бюро, готелі і ресторани, ексклюзивні реставраційні майстерні, магазини коштовностей чи антикваріату, сувенірні крамниці, поліграфічні фірми, власні видавництва тощо. Комерційно успішні музеї дозволяють собі періодично організовувати власні археологічні, палеонтологічні та етнографічні експедиції, скуповувати найраритетніші пам'ятки на міжнародних аукціонах, вести масштабну видавничу діяльність з популяризації науки, культури й мистецтва. Музеї розвинених країн існують у т.ч. і за кошти, які вони отримують від приватних осіб. У музеях Північної Америки поширена практика сплати членських внесків фізичними та юридичними особами, Західної Європи – внесків спеціальних товариств друзів музею. З кінця XX ст. на Заході стала популярною тенденція корпоративного фінансування музейних проектів. Сьогодні у світі склалася могутня фінансова інфраструктура фандрайзинга [10].

Фандрайзинг – (від англ. *fund* – кошти; *raise* – добувати) – це комплекс заходів із залучення фінансів для реалізації некомерційних музейних проектів. У культурному менеджменті фандрайзинг розглядається як система партнерства комерційного і некомерційного секторів економіки.

Україна – країна музеїв. Україна включена у першу десятку країн Європи за кількістю й багатством музейних збірок. Географічно мережа музеїв України доволі розгалужена, визначні музейні колекції зосереджені в музеях столиці і найбільших регіональних центрів. Виділяються ареали найбільшої концентрації музеїв національного значення: Середнє Подніпров'я, Карпатський туристський регіон, Крим [10].

До *державних* музейних установ Волині належать краєзнавчі (в Любомлі, Маневичах, Луцьку), історичні (Ковель, Кортеліси, Володимир-Волинський), партизанської слави (Лобна, Журавичі), літературно-меморіальний імені Лесі Українки (Колодязне), меморіальний В. Липинського (Затурці), історії сільського господарства Волині (Рокині), художній (Луцьк), Волинської ікони (Луцьк), до *народних*: краєзнавчі, історичні, історії органів внутрішніх справ Волині (Луцьк), музей Ігоря Стравінського при музичній школі в Устилузі. У обласному центрі знаходиться Волинський регіональний музей українського війська та військової техніки і музей Волинського братства. У області охороняються два державних історико-культурних заповідники: Луцький і «Стародавній Володимир» (Володимир-Волинський) [1].

Контрольні запитання

1. Чим відрізняється музейна діяльність українських установ та зарубіжних ?
2. Що таке фандрайзинг і де його успішно застосовують у світі ?
3. Розкажіть про найвідоміші музейні заклади України, які вам відомі.
4. Чим цікаві волинські музеї, що можете запропонувати для ефективнішої організації їхньої діяльності ?
5. Підготуйте коротку довідку про Луцький державний історико-культурний заповідник.
6. Чим особливий державний історико-культурний заповідник «Стародавній Володимир».

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО СЕМЕСТРОВОГО ІСПИТУ

1. Сутність екскурсознавства як науки.
2. Принципи екскурсійної діяльності.
3. Особливості екскурсійного методу.
4. Виникнення і розвиток освітянських екскурсій (др. пол. XIX – поч. XX ст.).
5. Екскурсійна діяльність українських наукових товариств (др. пол. XIX – поч. XX ст.).
6. Перше бюро подорожей та екскурсій в Україні (др. пол. XIX – поч. XX ст.).
7. Створення та розвиток системи екскурсійних закладів в Україні в 20–30-х рр. XX ст.
8. Екскурсійна діяльність у сучасній Україні.
9. Основні ознаки екскурсії.
10. Функції екскурсії.
11. Класифікація екскурсій.
12. Багатопланові екскурсії і особливості їх проведення.
13. Тематичні екскурсії.
14. Показ на екскурсії, його особливості.
15. Етапи проектування нової екскурсії.
16. Етап визначення теми, мети та завдань екскурсії.
17. Відбір літературних та інших джерел у проектуванні екскурсії.
18. Відбір і вивчення екскурсійних об'єктів.
19. Екскурсійні об'єкти та їх класифікація.
20. Атрактивність екскурсійних об'єктів.
21. Маршрут екскурсії.
22. Вимоги до проектування екскурсійного маршруту.
23. Обхід (об'їзд) маршруту при моделюванні екскурсії.
24. Складання контрольного тексту.
25. Контрольний та індивідуальний тексти екскурсії.
26. Комплектація «Портфеля екскурсовода».
27. Визначення методичних прийомів проведення екскурсії.
28. Складання технологічної карти.
29. Проведення пробної екскурсії (прийом–задача).
30. Методика оцінки екскурсійних об'єктів.
31. Методичні прийоми проведення екскурсій.
32. Методичні прийоми показу під проведення екскурсії.
33. Методичні прийоми розповіді під проведення екскурсії.

- 34.Методичні прийоми руху під проведення екскурсії.
- 35.Особливі методичні прийоми під час проведення екскурсії.
- 36.Зміст поняття «екскурсійна методика», її значення у наданні екскурсійних послуг.
- 37.Методи дослідження і дослідницька робота під час екскурсій та походів.
- 38.Прийом попереднього огляду.
- 39.Прийом панорамного показу.
- 40.Прийом репортажу.
- 41.Прийом зорового порівняння.
- 42.Прийом зорової реконструкції.
- 43.Прийоми активізації пізнавальної діяльності під час проведення екскурсії.
- 44.Технологічна карта екскурсії.
- 45.Перелік технологічних документів, які визначаються як результат проектування послуги «екскурсія».
- 46.Технологічні фази проведення екскурсій.
- 47.Фахові вимоги до екскурсовода.
- 48.Складові професійної майстерності екскурсовода.
- 49.Хронологічні особливості проведення екскурсії.
- 50.Паузи та вільний час в екскурсії.
- 51.Перспективи розвитку екскурсійної справи в Україні.
- 52.Екскурсія – класична форма знайомства з музейними експозиціями.
- 53.Екскурсійна послуга музеїв як вид соціально-культурної діяльності.
- 54.Історія розвитку музейної справи в Україні.
- 55.Особливості музейних екскурсій та наукової діяльності.
- 56.Музеї як соціокультурне явище, функції музеїв.
- 57.Музейний предмет і його властивості.
- 58.Поняття «предмет музейного значення» та «музейний предмет».
- 59.Класифікація музеїв.
- 60.Основні напрямки та види науково-дослідної роботи в музеях.
- 61.Організація науково-дослідної роботи в музеях.
- 62.Поняття «музейний фонд», наукова організація музейних фондів.
- 63.Комплектування музейних фондів.
- 64.Зберігання музейних фондів.
- 65.Організація взаємовигідної співпраці музеїв із туристськими фірмами.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Атлас історії культури Волинської області / відп. ред. Ф. В. Зузук. – Луцьк : Ред.-вид. від. «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – 112 с.
2. Бабарицька В. К. Екскурсознавство і музеєзнавство : навч. посіб. / В. К. Бабарицька, А. Я. Короткова, О. Ю. Малиновська. – Київ : Альтерпрес, 2007. – 464 с.
3. Бейдик О. О. Волинська область у книзі рекордів України / О. О. Бейдик, Л. В. Ільїн // Науковий вісник Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2010. – № 15. – С. 139–144.
4. Бойко Іван. Стир-місто. Нотатки художника, малюнки, графіка / Іван Бойко. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2004. – 116 с.
5. Волинь туристична : путівник. – Київ : ТОВ «Світ Успіху», 2008. – 364 с.
6. Волинь : фотопутівник. – Луцьк : Надстир'я, 2014. – 72 с.
7. Волинь–туристам : [карта до Євро-2012] : авт. колектив : Ф. В. Зузук, З. К. Карпюк, О. В. Антипюк, О. Л. Димшиць, Л. К. Колошко, Р. С. Качаровський ; Лабораторія краєзнавчих атласів Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – Луцьк : Ред.-вид. від. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2012. – 1 к. (2арк.).
8. Галасюк С. С. Організація туристичних подорожей та екскурсійної діяльності [текст] : навч. посіб. / С. С. Галасюк, С. Г. Нездоймінов. – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 178 с.
9. Голубнича С. Екскурсійне обслуговування природоохоронної спрямованості / С. Голубнича // Вісник Львівського університету. Серія географічна : зб. наук. пр. / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка ; [редкол.: О. Дністрянський та ін.]. – Львів, 2013. – Вип. 43, Ч. 2. – С. 20–25.
10. Грибанова С. Екскурсії як метод підвищення культурно-професійного рівня учительства в Україні на початку ХХ ст. / С. Грибанова // Краєзнавство. – 2012. – № 3. – С. 103–106.
11. Екскурсологія // Туризмологія : концептуальні засади теорії туризму : монографія / [В. К. Федорченко, В. С. Пазенок, О. А. Кручек та ін.]. – К. : ВЦ «Академія», 2013. – С. 253–262.
12. Івченко А. С. Україна. Захід : путівник / А. С. Івченко. – К. : ДНВП «Картографія», 2009. – 228 с.
13. Івченко А. С. Україна. Фортеці, замки, палади... : путівник / А. С. Івченко, О. А. Пархоменко. – Київ : ДНВП Картографія, 2009. – 600 с.
14. Історія екскурсійної діяльності в Україні : навч. посібник / [В. К. Федорченко, О. М. Костюкова, Т. А. Дьорова, М. М. Олексійко]. – К. : Кондор, 2004. – 166 с.
15. Каднічанський Д. Скульптури храмів Львова та їх використання в екскурсійній діяльності / Д. Каднічанський // Вісник Львівського університету. Серія : Міжнародні відносини : [зб. наук. пр.] / [М-во освіти і науки України, Львів. нац. ун-т ім. І. Франка ; редкол.: М. Мальський (відп. ред.) та ін.]. – Львів, 2008. – Спецвип. 24. – С. 106–114.
16. Колосок Б. В. Луцьк – пам'ятка архітектури та містобудування : історико-архітектурний нарис / Б. В. Колосок. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2011. – 124 с.
17. Крачило М. П. Крезнавство і туризм : навч. посібн. / М. П. Крачило. – К. : Вища шк., 1994. – 191 с.
18. Лесик О. В. Замки та монастирі України / О. В. Лесик. – Л. : Світ, 1993. – 174 с.

19. Лисюк Т. Сучасні методичні підходи у викладанні дисципліни «Організація екскурсійної діяльності» / Т. Лисюк, Н. Цвид // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки / Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки ; [редкол.: І. О. Смолюк (голов. ред.) та ін.]. – Луцьк, 2014. – № 1(278) : Серія: Педагогічні науки. – С. 50–55.
20. Луцьк : путівник по місту. – Луцьк : Центр туристської інформації та послуг за підтримки «Фонду Ігоря Палиці – Новий Луцьк», 2012. – 48 с.
21. Мосіюк К. Луцьк. Прогулянки містом : туристичний путівник / К. Мосіюк. – Луцьк : Волинська книга, 2007. – 100 с.
22. Музеезнавство (музесологія) // Туризмолוגія : концептуальні засади теорії туризму : монографія / [В. К. Федорченко, В. С. Пазенок, О. А. Кручек та ін.]. – К. : ВЦ «Академія», 2013. – С. 262–271.
23. Опейда Л. М. Використання віртуальних екскурсій у навчальному процесі (на прикладі проекту «Віртуальний Луцьк») / Л. М. Опейда, А. Р. Опейда // Науковий парк та інноваційна інфраструктура університету як основа розвитку освіти та науки : зб. наук. пр. Міжнар. наук.-практ. конф., 4–5 жовт. 2013 р. / М-во освіти і науки України, Волин. обл. держ. адмін., Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки ; [ред. : В. Є. Сикора та ін.]. – Луцьк, 2013. – С. 135–136.
24. Основи екскурсознавства // Основи туристичної діяльності : підручник / Т. Г. Сокол; за заг. ред. В. Ф. Орлова. – К. : Грамота, 2006. – С. 169–186.
25. Пангелов Б. П. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих подорожей : навч. посіб. / Б. П. Пангелов. – К. : Академвидав, 2010. – 248 с.
26. Петрова І. В. Дозвілля в зарубіжних країнах : підручник / І. В. Петрова. – К. : Кондор, 2005. – 408 с.
27. Пясецький В. Вулиці і майдани Луцька : історико краєзнавчий довідник / В. Пясецький, Ф. Мандзюк. – Луцьк : Вид-во «Волинська обласна друкарня», 2005. – 398 с.
28. Пясецький Вальдемар. Пройдімося давнім Луцьком : вибрані історико-краєзнавчі новели і нариси / В. Е. Пясецький. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2012. – 192 с.
29. Рутинський М. Й. Музеезнавство : навч. посіб. / М. Й. Рутинський, О. В. Стецюк. – К. : Знання, 2008. – 428 с.
30. Старий Луцьк : путівник. – Львів : Вид-во «Центр Європи», 2005. – 36 с.
31. Троневиц П. Прогулянка Волиню та Луцьком : наук.-попул. видання / П. Троневиц, О. Карліна. – Київ : ТОВ «Балтія-Друк», 2015. – 160 с.
32. Україна : навчальний атлас. – К. : Головне управління геодезії, картографії та кадастру при Кабінеті Міністрів України, 1998. – 96 с.
33. Шацький національний природний парк : альбом / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки; голова ред. кол. І. Я. Коцан, відп. ред. Ф. В. Зузук; уклад. : В. П. Войтюк, І. І. Кузьмішина, Л. О. Коцун, К. Б. Сухомлін, В. І. Матейчик. – Луцьк : Ред.-вид. від. «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2011. – 408 с.
34. Шляхтина Л. М. Основы музейного дела : теория и практика : учеб. Пособие / Л. М. Шляхтина. – М. : Высш. шк., 2005. – 183 с.
35. Юренева Т. Ю. Музееведение : ученик для высшей школы / Т. Ю. Юренева. – М. : Академический Проект, 2006. – 560 с.
36. Якубовський В. І. Музеезнавство : підручник / В. І. Якубовський. – Кам'янець-Подільський : ПП Мошак М. І., 2010. – 352 с.

ВИСНОВКИ

Екскурсії і музеї – це одні із найефективніших форм організації культурного дозвілля. Потреба у відпочинку на сьогодні через швидкі зміни в технології, організації виробництва, постійного впровадження новацій, а отже зростанні вимог до кваліфікації, психофізичних кондицій, швидкості адаптації до перманентних змін – усвідомлюється і працедавцями, і працівниками для своєчасного відновлення життєвих сил. Культурно-освітній рівень населення – це один із чинників, що впливає на формування дозвілєвої сфери. Екскурсознавство і музеєзнавство є важливими складовими формування потенціалу культури суспільства та забезпечення його наукової, інформаційної та матеріально-технічної бази. Завдання наукових дисциплін – створити передумови для ширшого залучення мешканців краю у справу збереження, відновлення, охорони його культурно-історичного середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атлас історії культури Волинської області / відп. ред. Ф. В. Зузук. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2008. – 112 с.
2. Галасюк С. С. Організація туристичних подорожей та екскурсійної діяльності [текст] : навч. посіб. / С. С. Галасюк, С. Г. Нездоймінов. – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 178 с.
3. Екскурсологія // Туризмологія : концептуальні засади теорії туризму : монографія / [В. К. Федорченко, В. С. Пазенок, О. А. Кручек та ін.]. – К. : ВЦ «Академія», 2013. – С. 253–262.
4. Ємельянов Б. В. Екскурсознавство. – М. : Радянський спорт, 2007. – 216 с.
5. Закон України «Про музеї і музейну справу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-вр>.
6. Закон України «Про туризм» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр>.
7. Історія екскурсійної діяльності в Україні : навч. посібник / [В. К. Федорченко, О. М. Костюкова, Т. А. Дьорова, М. М. Олексійко]. – К. : Кондор, 2004. – 166 с.
8. Музеєзнавство (музеєлогія) // Туризмологія : концептуальні засади теорії туризму : монографія / [В. К. Федорченко, В. С. Пазенок, О. А. Кручек та ін.]. – К. : ВЦ «Академія», 2013. – С. 262–271.
9. Основи екскурсознавства // Основи туристичної діяльності : підручник / Т. Г. Сокол; за заг. ред. В. Ф. Орлова. – К. : Грамота, 2006. – С. 169–186.
10. Рутинський М. Й. Музеєзнавство : навч. посіб. / М. Й. Рутинський, О. В. Стецюк. – К. : Знання, 2008. – 428 с.
11. Якубовський В. І. Музеєзнавство : підручник / В. І. Якубовський. – Кам'янець-Подільський : ПП Мошак М. І., 2010. – 352 с.

Навчально-методичне видання

Карпюк Зоя Костянтинівна, Цвид-Ендрю Наталія Василівна

**ЕКСКУРСОЗНАВСТВО І МУЗЕЄЗНАВСТВО:
методичні рекомендації для практичних робіт із курсу**

Редактори *З. К. Карпюк, Н. В. Цвид-Ендрю*

Комп'ютерна верстка *З. К. Карпюк*

Підп. до друку 20.06.2016. Формат 60×84¹/₈.
Папір офс. Гарнітура Times. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 2,72. Наклад 10 пр.
Вежа- 43021, м. Луцьк, пр. Волі, 25.
Свідоцтво Держкомінформу України ВЛн № 31 від 04.02.2004 р.